

Argument iz znanja

Jelčić, Dino

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:034367>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

ARGUMENT IZ ZNANJA
(Diplomski rad)

Naziv studija: Sveučilišni diplomski studij povijesti i filozofije

Kandidat: Dino Jelčić

Mentor: dr. sc. Luca Malatesti

Rijeka, 2017.

SAŽETAK

Ovaj se rad bavi Frank Jacksonovim argumentom iz znanja, poznatim misaonim eksperimentom iz područja filozofije uma čija je glavna svrha kritiziranje istinitosti fizikalizma, prema kojem je sve što postoji u svijetu fizičke prirode. U argumentu se tvrdi da postoje neka intrinzična svojstva vizualnih iskustava boja (kvalije) koja se ne mogu reducirati na fizička svojstva, iz čega se zaključuje da je fizikalizam pogrešan. Postoje različiti odgovori na ovaj izazov, kako dualistički, tako i fizikalistički, a u ovom se radu bavim dvama fizikalističkim odgovorima na argument iz znanja; prva je Dennettova eliminativistička strategija, a druga Perryjeva antiredukcionistička strategija. Raspravu vodim na dvije razine - na konceptualnoj i logičko – semantičkoj. Dennett rješava problem tako da tvrdi da kvalije ne postoje, što znači da negira postojanje fenomenoloških pojmova i fenomenološkog sadržaja. Perry tvrdi da kvalije postoje i da su identične fizičkim svojstvima, ali određena vjerovanja o njima imaju tzv. refleksivni sadržaj koji se može opisati pomoću posebne vrste fenomenoloških pojmova koje on naziva demonstrativnim ili rekognicijskim pojmovima. Uspoređujući njihove prijedloge, zaključujem da je Perryjev antiredukcionistički odgovor uvjerljiviji, jer eliminativizam ne može objasniti postojanje različitih načina spoznavanja svjesnih iskustava i njegovih svojstava (kvalija), koji je po mom mišljenju glavni uzrok neutemeljenih pretpostavki koje nalazimo u argumentu iz znanja.

Ključne riječi: *argument iz znanja, fizikalizam, kvalije, fizička svojstva, eliminativizam, antiredukcionizam, fenomenološki pojmovi, fenomenološki sadržaj*

SUMMARY

The subject matter of this thesis is Frank Jackson's knowledge argument, a famous example of a thought experiment that aims at disproving the basic contention of physicalism that everything that exists is physical in nature. It is claimed that physicalism cannot accommodate the existence of qualia, the intrinsic properties of experiences such as the visual experience of colors. There are different responses to this challenge, some dualist, others physicalist in nature, and the main task of this paper is to explore in detail two physicalist theories or solutions to the problem of the knowledge argument; first Dennett's eliminativist, and then Perry's antireductionist strategy, and by keeping in mind the basic distinction between conceptual and logical – semantical levels of discussion. Dennett is denying the existence of qualia in every sense of the term, so he is trying to eliminate both the use of phenomenal concepts and phenomenal content from every kind of meaningful philosophical discourse. Perry is advancing the opposite idea, claiming that phenomenal experiences and their qualia are real and that first-person beliefs about them should be analyzed in terms of demonstrative / recognitional concepts and reflexive content. After comparing Dennett's and Perry's ideas on the matter, I conclude that Perry's proposal is more plausible, primarily because eliminativism cannot explain the possibility of there being different ways of thinking or representing qualia or subjective qualities of experience (from the first person, and the third person perspective).

Key words: *knowledge argument, physicalism, qualia, physical properties, eliminativism, antireductionism, phenomenal properties, phenomenal content*

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	iii
I. UVOD.....	1
II. ARGUMENT IZ ZNANJA.....	3
2.1. Uvod.....	3
2.2. Fizikalizam.....	4
2.3. Argument iz znanja.....	8
III. DVA ODGOVORA ARGUMENTU IZ ZNANJA.....	13
3.1. Uvod.....	13
3.2. Daniel Dennett: intuicije nisu činjenice.....	14
3.3. John Perry: dva načina mišljenja o kvalijama.....	22
IV. IZMEĐU STVARNOSTI I ILUZIJE – KRITIČKI OSVRT.....	31
V. ZAKLJUČAK.....	36
LITERATURA.....	38

I. UVOD

Problem svijesti jedan je od najkompleksnijih, ali svakako i najfascinantnijih filozofskih problema, koji odavna zaokuplja ne samo znanstvenike, intelektualce i druge stručnjake različitih smjerova i afiniteta, nego sve osobe koji promišljaju o svom iskustvu i svijetu koji ih okružuje, pobuđene postojanjem određene napetosti ili tenzije između subjektivnih fenomena ili onoga što se nalazi „unutra“ te objektivnih stanja stvari, odnosno onoga što se nalazi „izvana“. Iako će slijedeće riječi možda zahtijevati posebnu potvrdu navođenjem konkretnih rasprava iz literature, mislim da se u ove preliminarne, uvodne svrhe to može izostaviti, pa ćemo samo ustvrditi da problem svijesti predstavlja središnju os oko koje se okreću svi ostali filozofski problemi, i to ne samo u filozofiji uma, jer ticala ovog kompleksnog problema prodiru i u većinu ostalih filozofskih područja i disciplina (filozofija znanosti, filozofija jezika, filozofija umjetnosti, etika i moralna filozofija...). Apstraktna generalizacija gore naznačenog problema možda će biti jasna samo na intuitivskoj razini, ali detaljnijoj elaboraciji ovdje nije mjesto, već u slijedećim poglavljima.

Neka mi samo bude dozvoljeno reći da je potrebno razlikovati „laki“ od „teškog“ problema svijesti (Chalmers 1995, 1996). Kada govorimo o teškom problemu svijesti, suočavamo se sa postojanjem nečega što možemo nazvati “kako je to biti svjestan”, nekim subjektivnim karakterom iskustva kojem možemo pristupiti iz perspektive prvog lica, a za kojeg neki tvrde da se ne može reducirati na fizičke opise i objašnjenja (Nagel 1979), dok drugi smatraju suprotno, tvrdeći da je svijest u potpunosti i bez ostatka fizički fenomen (vidi npr. Churchland 1985). Osim ovog teškog problema svijesti, laki problem svijesti se bavi različitim oblicima i vrstama svjesnih iskustava, kao što su perceptivna iskustva ili tjelesni osjeti (doživljaji). U ovom radu neće biti riječi o ovom “teškom” problemu svijesti, već samo o izlaganju problema perceptivnih (preciznije, vizualnih) iskustava koji je sa njim usko povezan, a koji je na specifičan način obrađen u argumentu iz znanja. Prije nego što nastavimo sa tim izlaganjem, htio bih samo iznijeti par kratkih tehničkih pojašnjenja vezano uz sadržaj i strukturu rada.

Sadržajno, valja prije svega napomenuti da se u ovom radu neću baviti nekakvim općim prikazom svih kritičkih pristupa, smjerova i radova na temu argumenta iz znanja, već samo usporedbom Dennettovog (Daniel Dennett) i Perryjevog (John Perry) prijedloga rješenja.

Osim toga, budući da obojica zastupaju sveobuhvatne teorije koje spajaju epistemologiju, metafiziku, filozofiju jezika, pa i neke druge znanstvene discipline i grane koje ne spadaju u domenu filozofskih aktivnosti, pokušao sam se dosljedno voditi onom maksimumom „manje je više“, fokusirajući se na jasnoću i preciznost ne u detaljima, već u objašnjenjima općih stavova i mišljenja. Nadam se da time nisam ostvario suprotan učinak, izazivajući u čitatelju više zbunjenosti i nerazumijevanja nego što sam možda očekivao ili bio spreman prihvatiti na početku.

Strukturalno, rad sam podijelio, dakako, na tri glavna dijela (uvod, središnji dio ili razradu i zaključak), s tim da „klasični“ ili „pravi“ uvod tek slijedi u slijedećim poglavljima i odjeljcima – sada ću samo pojasniti općeniti slijed tema. Dakle, tehnički gledano, pravi uvod čini poglavlje *III. Argument iz znanja*, koje sam podijelio na tri odjeljka: 2.1. *Uvod*, 2.2. *Fizikalizam* i 2.3. *Argument iz znanja*. Svaku od ovih tema doživljam kao jednu od uvodnih točaka pripreme za glavni, kritički dio rasprave; po mom mišljenju one su neophodne za razumijevanje teza koje će se kasnije analizirati, a uostalom služe i kao dobar prikaz konteksta u kojem je rasprava smještena. Svaka od njih prirodno slijedi iz prethodne, pa zato prvo predstavljam opću ideju problema odnosa između svijesti i (fizičkog) svijeta, da bi zatim objasnio osnovne fizikalističke pozicije i teze, završavajući sa kratkim uvodnim predstavljanjem argumenta iz znanja. Poglavlje koje se bavi usporedbom Dennetta i Perryja podijelio sam na tri dijela (odjeljka). Izuzevši prvi, uvodni dio, u drugom dijelu izlažem Dennettov (3.2. *Intuicije nisu činjenice*), a u trećem Perryjev (3.3. *Dva načina govora o kvalijama*) odgovor na argument iz znanja, da bih na kraju u zadnjem poglavlju rasprave (*IV. Između stvarnosti i iluzije – kritički osvrt*) ponudio i svoje kritičko mišljenje, odnosno usporedbu njihovih odgovora na argument iz znanja. U kontekstu razlikovanja dviju temeljnih epistemičkih dimenzija problema (konceptualne i logičko – semantičke), dolazim do zaključka da je Perryjev pristup plauzibilniji, ali samo ako prihvatimo određenu metafizičku pretpostavku koja se temelji na zdravorazumskom poimanju (shvaćanju) naravi svjesnih iskustava. U Zaključku pojašnjavam ovaj kritički stav do kojega sam došao te naglašavam neke druge filozofske manevre, strategije i perspektive koje smatram posebno zanimljivima, a koje bi možda vrijedilo detaljnije istražiti nekom drugom prilikom.

II. ARGUMENT IZ ZNANJA

2.1. Uvod

Kao što postoji nešto što možemo opisati kao “kako je to biti svjestan”, postoji i “kako je biti” u nekom specifičnom perceptivnom stanju, kao što je npr. plava boja neba iznad nas, ili miris svježih pečenih bakinih kolača. Svojstvo “kako je to biti” u nekom (mentalnom) stanju obično se naziva fenomenološkim svojstvom, a iskustvo u kojem se ono pojavljuje fenomenološkim iskustvom. Ovaj odnos između fizičkih stanja i mentalnih stanja koje nazivamo (fenomenološkim) iskustvima predstavlja glavni izvor problema kojeg nalazimo u argumentu iz znanja, jednom od možda najpoznatijih misaonih eksperimenata u filozofiji uopće; iako je od njegovog prvog pojavljivanja prošlo već više od tri desetljeća, argument još i danas predstavlja nezaobilaznu točku sjecišta različitih filozofskih teorija o naravi funkcioniranja uma i svijesti (Stoljar 2016). Postoji više različitih verzija tog argumenta, a u svom ga je izvornom obliku prvi put iznio Frank Jackson 1982. godine u članku *Epiphenomenal Qualia* (Jackson 1982). Uzimajući gore navedeni odnos između mentalnih i fizičkih stanja u ozbiljno filozofsko razmatranje, argument iz znanja kritizira ideju prema kojoj znanstvene informacije i ostale fizičke činjenice naših mentalnih stanja (vezane prvenstveno uz narav i funkcioniranje mozga) mogu obuhvatiti i fenomenološku dimenziju mentalnih stanja iz subjektivne perspektive (ono “kako je biti” u nekom mentalnom stanju). Ukratko, dakle, njegov je glavni zaključak da fenomenološka svojstva iskustva nisu identična njegovim fizičkim svojstvima te se ne mogu na njih reducirati. U filozofskoj literaturi nalazimo različita – dualistička ili fizikalistička - rješenja ove problematike, ali kao što sam rekao mi ćemo se baviti samo fizikalističkim odgovorima na argument iz znanja. Prije nego što se okrenemo razmatranju samog argumenta, upoznajmo se malo bolje sa osnovnim idejama i tezama fizikalizma kojeg ovaj argument kritizira.

2.2. Fizikalizam

Fizikalizam je teza po kojoj je sve što postoji fizičke prirode. Sve što postoji u svijetu - doslovno sve – ili je fizičko, ili na neki način nužno ovisi o fizičkome. Dakle, fizikalistička teza – u kojem god obliku ona bila formulirana – ima metafizičko značenje, te obuhvaća, tj. opisuje sve ontološke entitete (objekte). Kao što ćemo uskoro vidjeti, postoje različite verzije fizikalizma, ovisno o tome što sve odlučimo svrstati u kategoriju “fizičkih” objekata i na koji način shvatimo metafizički odnos ili relaciju između takvih objekata, ali u najopćenitijem obliku fizikalizam možemo opisati ovako:

1. Fizikalizam je teorija prema kojoj je sve što postoji fizičko.

Naravno, ova je teza previše općenita, pa se u svrhu preciznosti i jasnoće često zna naglasiti kako se fizikalizam bavi fizičkim *svojstvima* (i svim ostalim svojstvima koja na ovaj ili onaj način ovise o fizičkim svojstvima). Takva se fizička svojstva primjerice mogu zdravorazumski odrediti kao svojstva velikih objekata koji se nalaze svuda oko nas, ili možda kao ona svojstva koja su opisana znanstvenim teorijama i pojmovima. Glavno je pitanje kako definirati skup nužnih i dovoljnih uvjeta da bi nešto bilo „fizičko“. Stoljar definira taj skup uvjeta na slijedeći način:

(1) F is a physical property if and only if:

(a) F is one of the distinctive properties of physical objects; and

(b) F is expressed by a predicate of a physical theory; and

(c) F is objective; and

(d) F is a property we could come to know about through the methods of science;

and

(e) F is not one of the distinctive properties of souls, ectoplasm, ESP, etc.“

(Stoljar 2010, 57)

Vidimo da fizičko kako je gore definirano nije nužno identično *fizikalnome*, onome što proučava i istražuje znanost (u prvom redu fizika kao paradigmatička znanost fizičkog), kao nekakvom skupu fizikalnih opisa, hipoteza i zakona. Zbog toga se fizikalno gore izdvaja samo kao jedno od svojstava koje treba izdvojiti kako bi fizikalizam bio istinit.

U skladu sa hipotezom kauzalne zatvorenosti fizičkog, samo fizički fenomeni mogu biti kauzalno povezani sa fizičkim fenomenima; nema mjesta za ne – fizičke fenomene. Ako

pogledamo gornji skup karakteristika koje Stoljar navodi, onda možemo tezu fizikalizma preciznije formulirati na način da sva svojstva ili budu fizička kako je gore definirano, ili da na neki način *nužno ovise* o fizičkim svojstvima; na taj se način dopušta da postoje svojstva koja nisu u užem smislu fizička (kako god taj pojam definirali), ali da moraju biti u nekakvom odnosu ovisnosti o fizičkim svojstvima. Dakle, osim ovog problema definiranja fizičkih svojstava, postavlja se i pitanje određivanja metafizičke *relacije* koja treba vrijediti između fizičkih i svih ostalih svojstava kako bi fizikalizam bio istinit.

Ako ponovno formuliramo fizikalističku tezu imajući na umu metafizičku relaciju ovisnosti između dvaju skupina svojstava, onda imamo:

Fizikalizam je istinit ako i samo ako je svako instancirano svojstvo ili a) fizičko, ili b) nužno uvjetovano nekim fizičkim svojstvom.

Potrebno je naglasiti da se govori o instanciranim svojstvima zato da bi se izbacile neinstancirane mogućnosti, kao što je npr. biti demokratski američki predsjednik u 2001; Al Gore nije pobijedio na izborima, pa je to svojstvo neinstancirano (Stoljar 2010, 33). Gornja definicija predstavlja polazišnu točku svih formulacija fizikalizma, ovisno o načinu definiranja odnosa metafizičke nužnosti između fizičkih svojstava i svih ostalih svojstava koja su njima uvjetovana. U filozofiji uma obično izdvajamo dvije vrste fizikalističkih formulacija, ovisno o tome da li se mentalni fenomeni (na jedan ili drugi način) reduciraju ili pak ne reduciraju na fizičke fenomene (iako se svejedno dovode u nužnu vezu sa njima). Prvu vrstu sačinjavaju *reduktivne*, a drugu *ne – reduktivne* formulacije fizikalizma.

Najpoznatiji reduktivni oblik fizikalizma reducira mentalno na fizičko tako da tvrdi da je svako svojstvo *identično* nekom fizičkom svojstvu (engl. „Identity View“):

(IV) Fizikalizam je istinit ako i samo ako je svako instancirano svojstvo identično nekom fizičkom svojstvu.

U kontekstu *ne – reduktivnih* formulacija fizikalizma (materijalizma) najpoznatiji je svakako *supervenijencijski* fizikalizam (engl. „Supervenience Physicalism“ - SP):

(SP) Fizikalizam je istinit ako i samo ako je svako instancirano svojstvo ili a) fizikalno, ili b) *supervenira* nad nekim fizikalnim svojstvom.

Neko svojstvo višeg reda x supervenira nad nekim svojstvom nižeg reda y ako i samo ako je nemoguće da se y promijeni bez da se i x promijeni. Kao tipični primjer supervenijencije jesu odnosi između fizičkih sustava već ili manje kompleksnosti, kako ih opisuju različite

znanosti, sa fizikom kao fundamentalnom znanošću nad kojom superveniraju sve ostale (npr. kemija supervenira nad fizikom, a biologija nad kemijom).

Prema *realizacijskom* gledištu (engl. „Realization View“ - RV), odnos između mentalnog i fizičkog moramo shvatiti ne pomoću odnosa supervenijencije, već realizacije:

(RV) Fizikalizam je istinit ako i samo ako je svako instancirano svojstvo ili a) fizičko, ili b) *realizirano* nekim fizičkim svojstvom. Svojstvo F realizira svojstvo G ako i samo ako je F svojstvo drugoga reda koje ima svojstvo zadovoljavanja određenih uvjeta C, i G je svojstvo koje zadovoljava te uvjete (Stoljar 2010, 123)

Mackie daje primjer sa upijajućom tkaninom: svojstvo upijanja tkanine je svojstvo drugoga reda, jer sadrži ili ima neko drugo svojstvo zahvaljujući kojemu objekt (tkanina) može upijati vodu. Dakle, radi se odnosu između svojstava drugoga reda i svojstava prvoga reda, slično kao u supervenijencijskom fizikalizmu. Problem sa navedenim formulacijama reduktivnog fizikalizma očituje se u njihovoj konceptualnoj složenosti, ali i činjenici da su njihove relacije opet „prejake“; jedan od prigovora je da je supervenijencijska relacija „prefizička“, u smislu da na neki način mentalne fenomene ubraja u red fizičkih fenomena; slični prigovor se upućuje i realizacijskom gledištu (McGinn 1996, 32 – 33). Vidimo da se ključni problem odnosi na jasno određivanje i opisivanje metafizičkog odnosa između fizičkih i mentalnih svojstava: iako se čini da mora postojati neka čvrsta i stalna kauzalna veza između fizičkog i mentalnog kako bi fizikalizam bio istinit, također se čini nužnom potreba zadržavanja različitosti mentalnih i fizičkih fenomena.

Funkcionalizam pokušava ispuniti ovaj izazov, a u suvremenim raspravama o naravi uma zauzima vrijedno mjesto, budući da mu se često daje prednost u odnosu na druge verzije fizikalizma. Prema McGinnu on predstavlja verziju supervenijencijskog fizikalizma, zato što samo dodatno pojašnjava odnos supervenijencije u kauzalnim terminima (McGinn 1996, 36). Kako funkcionalizam objašnjava odnos između mentalnog i fizičkog? Pa, moramo se vratiti na spomenuti princip kauzalnosti kojeg smo maloprije spomenuli kako bi to objasnili. Prema funkcionalizmu, biti u mentalnom stanju *M* znači biti u stanju koje ima te i te uzroke, odnosno te i te efekte (Cornman, Lehrer i Pappas 1992, 185). Kad se govori o funkcionalnim ulogama mentalnih stanja, misli se na njihovo sudjelovanje u ovoj kompleksnoj kauzalnoj mreži ulaznih uzroka, drugih mentalna stanja, i izlaznih efekata. Općenito, prema takvoj slici mentalna stanja *jesu* identična sa fizičkim stanjima mozga, ali dodatni nužni uvjet je da moraju biti kauzalno djelotvorna (efikasna), na način “obrađivanja” ulaznih fizičkih informacija i njihovog funkcionalnog organiziranja, prije produkcije izlaznih obrazaca

ponašanja. Dakle, mentalna stanja su funkcionalna stanja koja imaju određenu kauzalnu ulogu. Na primjeru vjerovanja da kiša pada, Searle ovako opisuje funkcionalizam:

The functionalist answer is that a state of a system – human, computer, or otherwise – is a belief that it is raining if the state has the right causal relations. For example, my belief is a state of my brain caused by my looking out the window when rain is falling from the sky, and this state together with my desire not to get wet (another functional state of my brain) causes a certain sort of output behavior, such as my carrying an umbrella. A belief, then, is any physical state of any physical system which has certain sorts of physical causes, and together with certain sorts of other functional states such as desires, has certain sorts of physical effects. (Searle 1997, 140)

Problem sa kojim se suočava funkcionalizam leži u tome što se čini da on ne može opisati kako se stvari nama čine, tj. kako nam izgledaju iz prvog lica, kada, primjerice, nešto vidimo ili čujemo (mnogo popularniji termin je *kvale*, kauzalno nedjelotvorno i fizički ireducibilno svojstvo svjesnih iskustava). Kao što ćemo uskoro vidjeti, argument iz znanja iskorištava ovu intuiciju, kao i argument sa zombijima, u kojem se od nas traži da zamislimo fizičko – funkcionalne duplikate nas samih, ali bez svjesnih stanja. Dalje, moguće je zamisliti da dvije osobe imaju *ista* funkcionalna stanja, a *različita* iskustva boje, tako da jedna osoba vidi crvenu, a druga zelenu boju (ovo se naziva problemom “obrnutih” kvaliteta; vidi Cornman, Lehrer i Pappas 1992, 187). Budući da navedene mogućnosti ne bi trebale biti moguće ako je funkcionalizam istinit, zaključak je da se mora odbaciti funkcionalističko shvaćanje fizikalizma.

2.3. Argument iz znanja

U misaonom eksperimentu nalazimo Mary, briljantnu neuroznanstvenicu odraslu u crno–bijeloj sobi. Zahvaljujući ovom krucijalnom nedostatku njezinog habitualnog okruženja, Mary ne zna kako izgledaju boje, pa stoga ne može uživati u prizoru njezinog omiljenog obojenog predmeta. Primjerice, ona neće znati kako je to vidjeti crvenu ružu, ili crveni hidrant. Unatoč ovoj nemogućnosti percipiranja boja, Mary zna sve o neurofizičkim procesima mozga, njegovoj anatomskoj strukturi te o svim ostalim funkcionalnim ulogama svojih unutarnjih mentalnih stanja i procesa. Dakle, Mary *ex hypothesi* zna sve o fizičkom funkcioniranju mozga te samim time ona sve o fizičkim procesima koji su uključeni u bilo koje perceptivno iskustvo. Ali, kad izađe iz svoje sobe te ugleda zrelu crvenu rajčicu, Mary po prvi puta doživljava subjektivno iskustvo crvene boje. To je nešto što ona prije svog izlaska iz sobe nije znala, iako je prije toga proučila svu znanstvenu literaturu i uspješno usvojila sve relevantne činjenice vezane uz stvarno funkcioniranje mozga, ali i svih ostalih fizičkih entiteta u izvanjskom svijetu kao izvora fizičkih informacija. Dakle, uspoređujući ono što je Mary znala prije sa onime što zna nakon izlaska iz crno–bijeleske sobe, možemo primijetiti da nakon što po prvi puta ugleda crvenu rajčicu Mary uviđa da je njezino znanje za vrijeme boravka u sobi zaista bilo nepotpuno, jer se čini da tada nije mogla znati kako je to vidjeti boje, jer nije imala adekvatno osjetilno iskustvo (primjerice, nije znala kako je to vidjeti crvenu rajčicu ili crveni hidrant). Čini se da je postojala neka rupa u njezinom znanju. To bi značilo da sve fizičke informacije koje Mary ima nešto izostavljaju - fizikalizam je netočan. Postoje različiti filozofski termini kojima se obično opisuje ovaj subjektivni aspekt iskustva; ono što je ključno jest nemogućnost njegovog reduciranja na fizička svojstva mozga.

Tye jezgrovito opisuje ovu razliku između fenomenološke i fizičke dimenzije iskustva:

Before she left her room, she only knew the objective, physical basis of those subjective qualities, their causes and effects, and various relations of similarity and difference. She had no knowledge of the subjective qualities in themselves.

(Tye 2000, 2)

Postoji više različitih odgovora na argument iz znanja, ovisno o ontološkom ili epistemološkom shvaćanju eksplanatornog jaza. U svom originalnom obliku, argument iz znanja sadrži ontološki zaključak koji postulira postojanje ne – fizičkih činjenica. Churchland

ovako formalizira Jacksonov argument, smatrajući da zaključak ne slijedi iz premisa (Churchland 1985, 23):

P₁: Mary zna sve o fizičkim stanjima mozga i njihovim fizičkim svojstvima.

P₂: Nije tako da Mary zna sve o osjetilnim iskustvima i njihovim svojstvima.

K: Fizička stanja mozga i njihova fizička svojstva \neq osjetilna iskustva i njihova svojstva.

Stalnaker slično upozorava na neopravdanu pretpostavku prisutnu u argumentu:

On this assumption, one can validly reason from an epistemological premise that Mary knows all the facts of the kind K, but does not know the fact that P to the metaphysical conclusion that the fact that P is not a fact of kind K. (Stalnaker 2008, 26)

Dakle, iako nam zdravi razum svakako nalaže da Mary dolazi do novog znanja kada, primjerice, po prvi put ugleda crvenu rajčicu (znanja za koje nam se čini da se ne može reducirati na puko fizičko znanje koje je Mary mogla steći znanstvenim obrazovanjem u crno–bijelom okruženju svoje sobe), pitanje je kako shvatiti taj eksplanatorni jaz ili epistemičku razliku između fizičkog i fenomenološkog znanja. Jesu li kvalije zbilja ne – fizička svojstva?

Prema Jacksonovoj originalnoj zamisli, odgovor na ovo pitanje je potvrđan: u svojim ranijim radovima on tu razliku shvaća na način ontološkog razlikovanja fizičkih i fenomenoloških činjenica (Jackson 1982; Jackson 1986). Ipak, valja posebno naglasiti kako je kasnije promijenio mišljenje, pokušavajući riješiti problem argumenta iz znanja pozivanjem na reprezentacionalističko shvaćanje uma i prihvaćanjem realnosti postojanja objektivnog i subjektivnog načina poznavanja (spoznavanja) fenomenoloških svojstava kao fizičkih činjenica (Jackson 2003; 2007). O Jacksonovom reprezentacionalističkom odgovoru na njegov vlastiti argument neće biti riječi u ovom radu, tako da kada kasnije budem ponudio kritičku usporedbu Jacksonovog rješenja sa onim Dennettovim i Perryjevim, uzeti ću u obzir isključivo onu „stariju“, ontološku verziju Jacksonovog argumenta. Kvalije se obično opisuju *demonstrativnim* terminima kao što je "ovako" ili "tako" (više o njima kasnije). Dakle, nas zanima odnos između demonstrativnog i fizičkog (*deskriptivnog*) znanja fenomenoloških svojstava. Primjerice, za opisivanje vizualnog iskustva žutog suncokreta može se tvrditi: „*Ovako* je vidjeti žuti suncokret“. Problem je što demonstrativni termini ne specificiraju fenomenološku kvalitetu iskustva, već je samo izražavaju, pa ostaje otvoreno pitanje načina

konceptualizacije fenomenološkog sadržaja. Općenito, pristup koji taj sadržaj opisuje pomoću „fenomenoloških pojmova“ naziva se „strategijom fenomenoloških pojmova“ (vidi: Carruthers i Veillet, 2007; Loar 1990; Malatesti 2012; Stoljar 2005).

Dakle, u svojim se ranijim radovima Jackson jasno proklamirao kao *qualia freak*, smatrajući da postoje određena svojstva svjesnih iskustava (u prvom redu perceptivnih) koja se ne mogu opisati ili objasniti pozivanjem na znanstvene informacije o mozgu i njegovim fizičkim stanjima, pa stoga pripadaju redu ne – fizičkih činjenica:

I think that there are certain features of the bodily sensations especially, but also of certain perceptual experiences, which no amount of purely physical information includes. Tell me everything physical there is to tell about what is going on in a living brain, the kind of states, their functional roles, their relation to what goes on at other times and in other brains, and so on and so forth, and be I as clever as can be in fitting it all together, you won't have told me about the hurtfulness of pains, the itchiness of itches, the pangs of jealousy, or about the characteristic experience of tasting a lemon, smelling a rose, hearing a loud noise or seeing the sky. (Jackson 1982, 127)

Slične ideje ponavljaju se i u članku "What Mary did not know" (Jackson 1986), i to već u uvodu:

She (Mary) knows all the physical facts about us and our environment, in a wide sense of 'physical' which includes everything in *completed* physics, chemistry, and neurophysiology, and all there is to know about the causal and relational facts consequent upon all this, including of course functional roles. If physicalism is true, she knows all there is to know. For to suppose otherwise is to suppose there is more to know than every physical fact, and this is exactly what physicalism denies. (Jackson 1986, 291)

Dakle, korijen problema leži u *suprostavljenosti* zdravorazumskih intuicija te znanstvenih spoznaja i uvida u način funkcioniranja ljudske spoznaje, kako je naglašeno u članku "Mind and Illusion" (Jackson 2003, 1). Dok nam intuicija nalaže da je fizikalizam pogrešan i da postoje neki aspekti naših mentalnih stanja koji se ne mogu reducirati na fizičke informacije, svojstva i procese te njihove funkcionalne uloge, fizikalizam tvrdi upravo suprotno. Prema tom je svjetonazoru sve što postoji dio cjelokupne fizičke stvarnosti (onako kako nam je

prikazuje i opisuje znanost), što znači i da je cjelokupni naš duševni život samo proizvod djelatnosti mozga kao fizičkog objekta. Pokušaj usklađivanja ovih dvaju suprotstavljenih perspektiva glavni je interes oko kojeg se razvio Jacksonov filozofski angažman, a kojeg sam imao prilike detaljnije proučiti u njegovim člancima i esejima u kojima se bavi argumentom iz znanja. U jednoj rečenici Jackson objašnjava svoju temeljnu pretpostavku:

The epistemic intuition that founds the knowledge argument is that you cannot deduce from purely physical information about us and our world, all there is to know about the nature of our world, because you cannot deduce how things look to us, especially in regard to colour. (Jackson 2003, 2)

Jacksonovo naglašavanje *deduktivnog* izvođenja jedne vrste znanja iz druge odnosi se na ništa drugo nego na *a priori* rasuđivanje koje pokušava izjednačiti fizičke sa fenomenološkim činjenicama, a to predstavlja prvi uvjet kojeg treba ispuniti bilo koji fizikalistički prijedlog:

This gives us the following constraint on any physicalist solution to the challenge of epistemic intuition: it should allow us to see how the passage from the physical to the nature of colour experience might possibly be, somehow or other, *a priori*. (Jackson 2003, 8 - 9)

Dakle, odbacuju se prigovori koji se oslanjaju na *a posteriornu* nužnost empirijskih činjenica (u ovom slučaju, fenomenoloških svojstava iskustva). Ne radi se o tome da se identitet fizičkih i fenomenoloških činjenica promatra u čisto logičkom ključu, jer Jackson može otvoreno priznati takav logički identitet; prije toga riječ je nepotpunosti znanja koje Mary ima, budući da se čini da ona ipak ne zna sve o vizualnim iskustvima boje, iako je po pretpostavci njezino znanje o fizičkim činjenicama potpuno. Kao što sam rekao, ovaj zahtjev vezan uz formuliranje *a priori* fizikalizma Jackson u svojim kasnijim radovima interpretira u terminima reprezentacijskog shvaćanja kvalija, pa u tu svrhu on nudi svoje specifično rješenje problema koji se nalazi u njegovom argumentu iz znanja (Jackson 2003, 2007). Dalje, imajući na umu navedenu nepotpunost znanja koje Mary ima, možemo postaviti drugi uvjet kojeg po Jacksonu treba ispuniti bilo koje fizikalističko objašnjenje argumenta iz znanja: znanje koje nedostaje Mary nije vezano za njezina vlastita iskustva, već za iskustva drugih ljudi. Jackson stoga poziva fizikaliste da objasne nedostatak ovog intersubjektivnog znanja:

The trouble for physicalism is that, after Mary sees her first ripe tomato, she will realize how impoverished her conception of the mental life of *others* has been *all*

along. She will realize that there was, all the time she was carrying out her laborious investigations into the neurophysiologies of others and into the functional roles of their internal states, something about these people that she was quite unaware of. (Jackson 1986, 292)

Znanje koje Mary nedostaje predstavlja neku općenitu karakteristiku svih svjesnih iskustava, ne samo njezinih. Treći uvjet kojeg postavlja Jackson predstavlja odgovor na neke kritike njegovog argumenta koje prave razliku između znanja i sposobnosti zamišljanja, pa se u skladu s tom idejom tvrdi da Mary *prije* samog perceptivnog iskustva može zamisliti kako je to vidjeti crvenu boju. Jackson odbacuje ovakve prigovore, naglašavajući da nije važno da li Mary može zamisliti kako je vidjeti crvenu boju ili ne, jer ona to de facto ne bi znala. Kao što ćemo vidjeti u nastavku, gore navedena ograničenja koja Jackson postavlja predstavljaju – po njegovom mišljenju - glavne točke rasprave kojih bi se svi trebali pridržavati. Osim njih, važno je imati na umu i spomenutu suprostavljenost između intuitivskih ideja o umu te fizičkih činjenica o mozgu i njegovom funkcioniranju, jer ću se na nju vraćati tijekom cijele rasprave, kao na korijen i srž problema kojeg nalazimo u argumentu iz znanja. Kao što je rečeno, osnovni logički prijelaz u Jacksonovom argumentu povezuje vjerovanje o perceptivnim iskustvima sa činjeničnim znanjem o kvalijama kao *ne – fizičkim* svojstvima. Novo znanje koje Mary usvaja nakon izlaska iz sobe ne opisuje samo drugačiji način razmišljanja o fizičkim fenomenima za koje je već otprije znala; ideja Jacksonovog argumenta sastoji se u opravdavanju zaključka da se radi o nekim novim, ne - fizičkim činjenicama.

III. DVA ODGOVORA ARGUMENTU IZ ZNANJA

3.1. Uvod

Kao što smo vidjeli, teorija o kvalijama se može shvatiti na dva načina, ovisno o načinu koncipiranja fenomenoloških svojstava (*kvalija*). Jackson zaključuje da su kvalije ne – fizičke fenomenološke činjenice. Strategija fenomenoloških pojmova zauzima drugačiji stav, koji je kompatibilan sa fizikalizmom.

Moje će se istraživanje baviti upravo ovim fizikalističkim odgovorima na argument iz znanja. Prateći Chalmersa (Chalmers 2007), možemo izdvojiti dvije velike grupe u koje se mogu svrstati svi fizikalistički odgovori: Tip – A fizikalizam negira postojanje ontološkog, ali i eksplanatorno – epistemičkog jaza između mentalnih i fizičkih svojstava; Tip – B fizikalizam negira postojanje ontološkog, ali ne i epistemičkog jaza između mentalnog i fizičkog. Više o tome u slijedećem poglavlju.

Kada govorimo o fizikalističkim odgovorima na argument iz znanja, možemo izdvojiti tri glavne grupe objašnjenja (Lycan 2002, 386). U prvu grupu spadaju oni filozofi koji jednostavno negiraju da Mary nauči nešto novo kada izađe iz sobe (ova pozicija se naziva eliminativnim materijalizmom, a među njegove zastupnike najslavnije se ubraja i Daniel Dennett (Dennett 1988, 1991, 2007). U drugu grupu spadaju oni koji smatraju da Mary nauči nešto novo, ali negiraju da se radi o novom *znanju* (ovo je poznata „hipoteza sposobnosti“ Lewisa i Nemirowa, prema kojoj Mary stječe nove sposobnosti, a ne činjenice (Lewis 1988; Nemirow 1997). Treća grupa autora smatra da Mary nauči nešto novo, ali naglašavaju da se ne radi o novim, *ne - fizičkim* činjenicama; ideja na koju se ti autori oslanjaju jest da jedna te ista (fizička) činjenica može biti predstavljena ili reprezentirana na više načina, ovisno o epistemičkoj perspektivi ili pristupu koji se zauzima prilikom njezinog opisivanja i objašnjenja (vidi Lycan 2003). Ovoj grupi autora pripada i Perry (Perry 1997, 2001), čiju ćemo teoriju također ispitati i usporediti sa Dennettovom.

3.2. Daniel Dennett: intuicije nisu činjenice

Daniel Dennett je možda najpoznatiji predstavnik materijalizma u filozofiji uma. U skladu sa stavom skeptičnog odbijanja svih misaonih filozofskih eksperimenata koji nisu utemeljeni na znanstvenim i empirijskim činjenicama, Dennett u isti koš stavlja i Jacksonovu misaonu tvorevinu, smatrajući da je argument iz znanja zapravo loš filozofski eksperiment, utemeljen na pogrešnim i nejasnim intuicijama (Dennett 1991, 398).

Budući da je fizikalist, Dennett tvrdi ne samo da je fenomenološko znanje kvalija nepostojeće ako se poima kao nešto što je suprostavljeno ili suštinski različito od empirijskog i teorijskog znanja fizičkih činjenica, već on negira postojanje kvalija) uopće, u bilo kakvom teorijskom ili konceptualnom obliku (Dennett 1988, 385). Dennett vrlo jasno i pregledno iznosi svoju motivaciju za takvo postupanje, koja dakle nužno slijedi njegovu kritiku popularnih filozofskih ideja o qualijama. Za sada dovoljno je napomenuti da se za Dennetta qualije sasvim zadovoljavajuće daju objasniti skupom *dispozicijskih* svojstava koji supervenira nad diskriminativnim svojstvima mozga (Dennett 1988; 1991, 369 – 412).

Dennett koristi Lockeovu distinkciju između primarnih i sekundarnih svojstava u svrhu izlaganja svog argumenta protiv kvalija. Locke je među primarna svojstva uvrstio kvalitete kao što su veličina, oblik, protežnost i broj, dok je u sekundarne kvalitete stavio boje, mirise, okuse, zvukove i kvalitete koje nastaju dodirrom. Sekundarna svojstva su za Lockeua predstavljala *dispozicijska* stanja primarnih kvaliteta (svojstava) *vanjskih* objekta da u nama uzrokuju određene reakcije u vidu osjetilnih podražaja (Dennett 1991, 371). Oslanjajući se na Lockeovu distinkciju između primarnih i sekundarnih svojstava, Dennett smatra da tzv. *diskriminativna* stanja mozga također imaju Lockeove primarne i sekundarne kvalitete:

What science has actually shown us is just that the light – reflecting properties of objects cause the creatures to go into various *discriminative* states, scattered about in their brains, and underlying a host of innate *dispositions* and learned habits of varying complexity. (Dennett 1991, 373, kurziv dodan)

Primarna svojstva naših diskriminativnih stanja mozga obuhvaćaju različite mehaničke procese u mozgu, dok njihova sekundarna svojstva (koja Dennett dakle naziva dispozicijskim stanjima) obuhvaćaju, između ostaloga, sposobnosti mišljenja i jezičnog izražavanja o bojama (Dennett 1991, 373). Zapravo, boje su za njega samo jedan specifični način rasuđivanja o

intrinzično fizičkim fenomenima. Dakle, fizički objekti u vanjskom svijetu uzrokuju određene fizičke efekte u mozgu (u vidu nastalih diskriminativnih stanja), a oni pak omogućuju nastanak različitih sekundarnih, odnosno dispozicijskih stanja ili svojstava, kao što je rasuđivanje o bojama i upotreba pojmova za njihovo opisivanje. Naravno, Dennett spominje dvije vrste primarnih svojstava koje treba izdvojiti u ovom kontekstu: reflektivna svojstva površina vanjskih objekata i različita fizička, mehanička svojstva mozga; iako ne objašnjava njihovu međusobnu interakciju u procesu produkcije dispozicijskih stanja mozga, to nije ni važno u ovom trenutku, jer je najvažnije imati na umu glavnu ideju koju pokušava naglasiti. Ostavljajući po strani različite fizičko – funkcionalne opise diskriminativnih stanja mozga, ta ista stanja bi obuhvaćala i drugačiji način razmišljanja o njima, naime onaj koji je usmjeren na introspektivni, subjektivni pristup kvalitativnim svojstvima tih diskriminativnih stanja (Dennett 1991, 373).

U pogledu vizualnog (perceptivnog) iskustva crvene boje koje je relevantno za ovu diskusiju, mi možemo crvenu boju opisati fizički – funkcionalno (odnosno, onako kakva ona jest *neovisno* o tome kako se nama čini) ili pak pomoću nekog termina koji opisuje kako se nama *čini* crvena boja (kako je ona prezentirana u subjektivnom perceptivnom iskustvu). Ovaj drugi način govora nije supstancijalno drugačiji od prvog, te se može odrediti kao dispozicija određenog načina govora i mišljenja o našim mentalnim stanjima, u ovom slučaju perceptivnog iskustva crvene boje (Dennett 1991, 372). Imajući na umu navedeno, moglo bi se postaviti slijedeće pitanje: da li ova dispozicijska stanja našeg unutarnjeg fizičkog funkcioniranja sadrže neka svojstva koja ne bi proizlazila iz diskriminacijskih stanja mozga, a koja bi se mogla opisati kao način na koji mi *reprezentiramo* te sekundarne kvalitete? To bi vodilo zaključku da su sekundarne kvalitete ne – fizička svojstva. Kao što smo gore napomenuli, Dennettov odgovor na ovo pitanje je jedno izričito: "Ne". Ako ćemo "slušati" našu intuiciju i one teoretičare koji zastupaju postojanje kvalija, ono što prilikom zamišljanja ili percipiranja crvene boje „vidimo“ (mentalna slika koju imamo ili stvaramo) jest upravo *kvale* (kvalitativno svojstvo) crvene boje, koje na taj način razlikujemo od kvalija drugih boja. U skladu s tim, onda bi postojalo neko stvarno svojstvo iskustva koje se ne može svesti na fizičko – funkcionalni opis naših mentalnih stanja. Dennett nije impresioniran ovakvim zdravorazumskim intuicijama te nas poziva da razmotrimo slijedeći slučaj: zamislimo da postoji robot ("CADBLIND Mark I.") koji može na sličan način uspoređivati boje kao mi, s tim da on nema nikakvih fenomenoloških svojstava, odnosno kvalija. Kad od njega zatražimo da uspoređi dvije nijanse iste boje (od kojih mu je jedna direktno predočena, a druga mu je dostupna u memoriji), on će pomoću svog grafičkog sustava moći sasvim uspješno izvršiti

zatraženu usporedbu, izražavajući razliku između dviju nijansi u numeričkim vrijednostima (Dennett 1991, 374).

Uspoređujući robotovo i ljudsko obavljanje takvog zadatka, Dennett zaključuje: kao što robot ne posjeduje nikakva fenomenološka svojstva iskustva, nemamo ih ni mi. Osim gore navedenog primjera, Dennett nudi još misaonih eksperimenata kojima želi pokazati neutemeljenost zdravorazumskih, ali i popularnih filozofskih predodžbi o kvalijama. Glavni zahtjev, ili bolje rečeno, izazov kojeg on pritom postavlja svim teoretičarima kvalija jest da pokažu točno kakvu psihološku ulogu imaju kvalije u našem ukupnom mentalnom sklopu funkcioniranja, koji uključuje ne samo „unutarnje“ mentalne procese i stanja, već i one vanjske efekte intersubjektivnog djelovanja i mišljenja, kao što je upotreba i regulacija verbalnog ili ne - verbalnog svjesnog intencionalnog ponašanja. Time nas Dennett poziva na iscrpnije i detaljnije istraživanje i specificiranje odnosa (konkretno, u vizualnoj percepciji) između diskriminativnih stanja mozga i dispozicijskih stanja koja su kauzalno uvjetovana njima. Ako kvalije postoje, one moraju imati neku ulogu u ovom složenom kauzalnom mehanizmu, a Dennett želi pokazati kako bi stvari bile apsolutno iste čak i u slučaju pogrešnosti same hipoteze o kvalijama (prisjetimo se primjera sa robotom). U tom je smislu upitna ne samo empirijska, već i *eksplanatorna* važnost i plauzibilnost kvalija kao filozofskog pojma ili teorijskog okvira; ne samo kao nekakvih ne – fizičkih svojstava iskustva, već općenito kao svojstava koja konstituiraju i opisuju način na koji se nama stvari čine iz subjektivne perspektive.

Vraćajući se na argument iz znanja, Dennett smatra da Jacksonov misaoni eksperiment ostavlja previše prostora za različite interpretacije i preispitivanja, i to već na razini početnih intuicija koje su oblikovane i izložene u premisama argumenta. Dennett Jacksonov argument naziva “intuicijskom pumpom” (Dennett 1991, 398 – 400; Dennett 2007, 10), kojom se na životu održavaju intuicije koje su već odavno trebale biti odbačene. U članku “What RoboMary knows” (Dennett 2007) preispituje se njihova vjerodostojnost i plauzibilnost. Teza koju pokušava obraniti jest da Mary ne nauči ništa novo nakon što izađe iz svoje sobe:

K: Mary ne nauči ništa novo kada po prvi puta ugleda crvenu boju nakon izlaska iz svoje sobe.

Kako bi obranio ovu tezu (ili konkluziju), Dennett iznosi nekoliko razloga, od kojih se svi zasnivaju na negacijama intuicija prisutnih u argumentu iz znanja. Pogledajmo na koji način Dennett pobija intuicije za koje smatra da su prisutne u Jacksonovom argumentu.

Prva intuicija koju osporava tiče se sveobuhvatnosti znanja koje Mary ima o svim fizičkim stvarima. Argument iz znanja počiva na pretpostavci da uopće možemo zamisliti kvalitetu i kvantitetu znanstvenih informacija kojima raspolaže Mary, sa čime se Dennett ne slaže. Po njegovom mišljenju, možemo izmijeniti scenarij i zamisliti situaciju u kojoj bi Mary već za vrijeme boravka u sobi mogla pomoću svih znanstvenih činjenica i informacija kojima raspolaže znati kako je to vidjeti boje (Dennett 1991, 399 – 400). Dalje, po njegovom mišljenju Mary ne bi bila iznenađena (šokirana, ushićena, itd.) svojim novim iskustvom: ako Mary zna apsolutno *sve* fizičke činjenice vezane za fiziologiju i anatomiju mozga, ali i fizičke zakone koji upravljaju vanjskim predmetima (što uključuje savršeno poznavanje svih kauzalnih uloga ne samo fizičkih, već i mentalnih stanja), onda će ona znati kako je to vidjeti boje te *neće biti iznenađena* svojim prvim vizualnim iskustvom. Ugledavši, primjerice, crvenu ružu ona neće iznenađeno uskliknuti: „Znači, *ovako* je vidjeti crvenu boju!“ (ili možda: “Aha, sad znam kako je to vidjeti crvenu boju!”), što po Dennettovom mišljenju upućuje na zaključak da će izostati bilo kakav faktor iznenađenja koji skriva intuiciju da je fenomenološko znanje na neki način drugačije od fizičkog znanja.

Drugo, vezano za navedenu (neopravdanu) pretpostavku o „intrinzičnoj neopisivosti“ fenomenoloških stanja koja se vežu uz vizualna iskustva boja, Dennett ističe da takva iskustva uopće nisu posebna, te se primjerice mogu usporediti sa iskustvom percipiranja trokuta:

Someone who has never seen or touched a triangle can presumably be told in a few well – chosen words just what to expect, and when they experience their first triangle, they should have no difficulty singling it out as such on the basis of the brief description they had been given. They will learn nothing. (Dennett 2007, 15)

Boje nisu ništa posebno i drugačije od trokuta, ili bilo čega drugog, smatra Dennett. Svatko tko tvrdi suprotno mora ponuditi razloge i empirijske dokaze za takvo vjerovanje, a ne samo neutemeljene i promašene intuicije.

Treća intuicija se odnosi na tvrdnju da je za posjedovanje fenomenološkog znanja (npr. crvene boje) potrebno biti u subjektivnom stanju iskustva, u kojem putem čina unutarnjeg opažanja ili svjesnosti upoznajemo određeni perceptivni sadržaj (boju). Naravno, to subjektivno stanje iskustva uzrokovano je vanjskim perceptivnim stanjem putem kojega upoznajemo vizualna svojstva vanjskih predmeta, u ovom slučaju njihovih boja. Dennett se ne slaže sa ovom tvrdnjom, smatrajući da možemo zamisliti različite situacije u kojima Mary doživljava iskustvo crvene boje bez da subjektivno bude izložena direktnoj percepciji crvenog objekta kao što je crvena ruža. Dakle, on ukida logički nužnu vezu između “unutarnje” i

“vanjske” percepcije. Primjerice, ona može sanjati crvenu boju ili je zamisliti ako se dovoljno potruži; također, za vrijeme boravka u sobi njezin mozak može biti “prikladno” stimuliran električnim udarom munje, zahvaljujući kojem ona može opet zamisliti crvenu boju (Dennett 2007, 18). Ono što se ovim primjerom želi postići jest da se ukaže na mogućnost *akcidentalnog* pojavljivanja fenomenoloških stanja neuobičajenim kauzalnim putevima, za razliku od “klasičnog” subjektivnog pristupa tim stanjima. Prema klasičnom viđenju, kako bi znao *kako je to* vidjeti crvenu boju moram *zamisliti* crvenu boju, a kako bih zamislio crvenu boju moram biti u *subjektivnom* perceptivnom stanju u kojem neki crveni objekt u meni stvara mentalnu sliku ili reprezentaciju crvene boje. Dennett kritizira ovako jednostavnu kauzalnu priču koja povezuje percepciju i fenomenologiju, smatrajući da postoji mogućnost postojanja alternativnih kauzalnih puteva zahvaljujući kojim dobivamo pristup kvalitativnim svojstvima, odnosno fenomenološkoj razini iskustva. Ako je tome tako, jesu li svjesna (perceptivna) iskustva *neodvojiva* od fenomenoloških stanja, ili je suprotno slučaj? Mogu li imati iskustvo crvene boje bez da znam *kako je* vidjeti crvenu boju?

U svakom slučaju, Dennett odbacuje kao irelevantne one slučajeve u kojima dolazi do akcidentalnog pojavljivanja fenomenoloških stanja (kao što je spomenuti slučaj udara munje), pridajući više pažnje situacijama poput one u kojoj Mary snagom i izuzetnim naporom volje uspijeva zamisliti crvenu boju. Ilustrirajući posljedice ove mogućnosti, Dennett nas podsjeća da se prisjetimo primjera sa robotskom Mary (RoboMary). Ako se prisjetimo Jacksonovog inzistiranja na tome da se pokaže kako se fenomenološke tvrdnje i opisi moraju moći deduktivno (a priori) izvesti iz fizičkih tvrdnji i opisa, treba odmah jasno naglasiti da se Dennett ne slaže sa ovim zahtjevom. Odgovarajući na kritiku da se RoboMary (ili Mary) ne služi pravim deduktivnim zaključivanjem, već samo trikom kako bi se pomoću svog fizičkog poznavanja ljudske mentalnosti *dovela* u određeno fenomenološko stanje, Dennett odgovara:

I just don't see this is what matters. So far as I can see, this objection presupposes an improbable and extravagant distinction between (pure?) deduction and other varieties of knowledgeable self – enlightenment. I didn't describe RoboMary as “programming” herself; I said she “notes all the differences between state A, the state she was thrown into by her locked color system, and state B, the state she would have been thrown into had her color system not have been locked, and – being such a clever, indefatigable, and nearly omniscient being – makes all the necessary adjustments and puts herself into state B” (Dennett 2007, 29).

U prigovoru se tvrdi da Dennett ne uspijeva opravdati konstataciju prema kojoj bi Mary mogla upotrebom svog impresivnog znanstvenog obrazovanja (koje uključuje poznavanje svih informacija o fizičkim svojstvima i stanjima) a priori *zaključiti* kako je to vidjeti crvenu boju; kako ide prigovor, ona to ne može znati sve dok se de facto ne nađe u odgovarajućem mentalnom stanju, odnosno iskustvu. Dennett se sa ovime ne slaže i smatra da Mary ne mora biti u takvom stanju kako bi znala kako je vidjeti boju.

Zaključak kojeg Dennett izvlači iz tog primjera jest da za posjedovanje fenomenološkog znanja nije nužno biti u odgovarajućem subjektivnom iskustvenom stanju; kada ozbiljno razmotrimo tu mogućnost, onda jasno vidimo kako se ona može povezati sa onim fizičkim znanjem kojeg Mary (ili RoboMary) otprije posjeduje. Naime, ako subjektivno iskustvo nije nužan temelj pristupa fenomenološkom znanju te ako je fizičko znanje koje RoboMary ima zbilja sveobuhvatno, onda postoji jasna mogućnost po kojoj bi RoboMary ipak mogla znati kako je to vidjeti boje, iako sama nije doživjela (ili ne bi mogla doživjeti) vizualno iskustvo u pitanju.

Prije nego se okrenem ispitivanju Perryjevog stajališta, mislim da bi bilo korisno Dennettovu poziciju prikazati u jednom širem kontekstu, uzimajući u obzir važnost fenomenološkog iskustva u svakodnevnom životu. Navest ću par zdravorazumskih ideja i intuicija koje su u sukobu sa Dennettovim mišljenjem, kako svojevrsni uvod u dio rasprave u kojem ću ponuditi svoje kritičko mišljenje o problematici, na temelju usporedbe Dennettove i Perryjeve teorije.

Zanimljivo je koliko truda Dennett ulaže u pokušaj ukazivanja na intuitivsku neuvjerljivost Jacksonovog argumenta (misleći pritom prvenstveno na nedostatak konkretnih opravdanja i jasne, nedvosmislene linije zaključivanja, koja bi iz premisa koje bi svi mogli prihvatiti formirala zaključak koji bi trebao biti ne samo istinit, već i informativan te lišen trivijalnosti). Na taj nas način Dennett poziva na preispitivanje naših zdravorazumskih ideja i promjenu našeg uobičajenog načina razmišljanja o nečemu što većina nas uzima kao bjelodano i očito, a to su upravo naša vlastita iskustva. Dennett je vrlo konkretan u kritiziranju teze o postojanju kvalija ili fenomenoloških (kvalitativnih) svojstava iskustva kojeg predstavlja argument iz znanja, smatrajući da su ona identična fizičkim svojstvima mozga. Stoga valja još jednom ponoviti da bez obzira kako koncipirali kvalitativna svojstva iskustva, za Dennetta ona ne postoje: sve što možemo znati jesu dispozicijska stanja mozga i diskriminacijske sposobnosti identificiranja i uspoređivanja boja, no takve sposobnosti ne otkrivaju nikakva "dodatna" kvalitativna svojstva iskustva, jer i dovoljno sofisticiran robot teoretski može posjedovati

takve diskriminacijske sposobnosti, iako ontehnički ne bi mogao "vidjeti" boje (Dennett 1991, 374).

Iako bi se Dennettovoj koncepciji na prvu ruku moglo prigovoriti da je i ona jedna vrsta interpretacije, treba jasno naglasiti kako postoji bitna razlika između njegove hipoteze i one o kvalijama; Dennettovo je objašnjenje možda intuitivski "kontroverznije", ali to nikako ne znači da je neistinito ili neplauzibilno, uzimajući u obzir da je hipoteza o kvalijama (kao što i sam Dennett napominje) utemeljena na intuicijama i pretpostavkama za koje on smatra da su pogrešne, kao što su ideje o neopisivosti i intrinzičnosti kvalija, neposrednosti njihovog spoznavanja, itd. (Dennett 1988, 385). Ne postoji „nešto“ što konstituiraju kako je to biti u nekom svjesnom stanju (npr. gledanja zalaska sunca), a što bi postojalo povrh samog perceptivnog iskustva. Dakle, iako nam se zdravorazumski čini kako kvalije zaista postoje i imaju posebni, tj. povlašteni status koji proizlazi iz njihove uloge u cjelovitom mentalnom životu i psihološkom funkcioniranju svakoga od nas, one zapravo sačinjavaju ništa drugo nego složenu mrežu međusobno povezanih diskriminacijskih stanja mozga, odnosno dispozicijskih stanja koja superveniraju nad njima. Intuicije prema kojima su kvalije nešto više od toga su pogrešne: svatko tko misli suprotno zapravo sam sebe zavarava.

Dalje, treba primijetiti kako je Dennettovo rješenje bliže nekakvoj empirijsko - znanstvenoj nego filozofskoj hipotezi. Cijeli se Dennettov prijedlog zasniva na pokušaju dokazivanja pogrešnosti intuicija koje postuliraju postojanje fenomenoloških kvaliteta iskustva ili kvalija, ali on to čini često navodeći znanstvene činjenice i spoznaje vezane za narav perceptivnih iskustava, ne nudeći neku filozofsko – logičku teoriju fenomenološkog iskustva. U svakom slučaju to bi bilo u skladu sa njegovim stalnim ponavljanjem promašenosti misaonih eksperimenata koji su utemeljeni na nemogućim i neostvarivim stanjima stvari. Kao što sam naglasio, fenomenološka svojstva su za njega neodvojiva od široke, međusobno povezane mreže dispozicijskih svojstava koja obuhvaćaju fizička svojstva i njihove funkcionalne uloge, razne kognitivne sposobnosti, vjerovanja i misli, te ostale psihološke karakteristike koje superveniraju nad njima, pa sve do onih vanjskih reakcija kao što je govor kojim se referiramo na naša unutarnja stanja. Dakle, radi se o jednoj složenoj kauzalnoj mreži uzroka i posljedica, a Dennett s razlogom ističe tu složenost. Kada opisujemo naša iskustva koristeći demonstrativne termine „ovako“, „tako“, „ovo“, itd., na koji se točno dio ili aspekt te složene mreže referiramo? Na nekakvu mentalnu sliku boje? Na sposobnosti zamišljanja i prisjećanja te boje? Na čisto fizička stanja mozga koja uzrokuju nastanak tih iskustava? Na ova je pitanja teško odgovoriti jer se zaista radi o kompleksnom fenomenu kojem možemo pristupiti iz više kutova gledišta. To je i Dennettova poanta, on ne bježi od te složenosti, smatrajući da ona

stoji nasuprot jednostavnosti hipoteze o kvalitativnim ili fenomenološkim svojstvima, pa je to jedan od razloga zašto bi je trebalo prihvatiti kao istinitu; nakon toga preostaje samo da se ispravno odredi i sistematizira složeni odnos između mentalnih i fizičkih stanja mozga, a Dennett – kao što smo vidjeli – zagovara verziju funkcionalističkog objašnjenja. Perry s druge strane prihvaća ovu ideju fenomenološke kvalitete iskustva, te iako ona predstavlja ozbiljan izazov za fizikalizam, on ne smatra kako se radi o nepromostivoj prepreci za fizikalizam. Perry svoj odgovor na argument iz znanja temelji na pretpostavci o postojanju dva različita načina razmišljanja i opisivanja fenomenoloških svojstava iskustva. Ovo je Perryjeva osnovna ideja, pa pogledajmo kako je on razrađuje i brani.

3.3. John Perry: dva načina mišljenja o kvalijama

Uspoređujući razmjenu između Churchlanda i Jacksona, odnosno fizikalističkog i dualističkog odgovora koje ti filozofi u odgovarajućem slijedu zastupaju, Perry naglašava koji je po njegovom mišljenju glavni problem argumenta iz znanja:

The real engine of the knowledge argument now comes front and center, and it is the subject matter assumption. The physicalist is assumed to be committed to something about objectivity that leaves him unable to admit that Mary gains new knowledge when she emerges from the Jackson room, *knowledge one can gain only by having an experience*. (Perry 2001, 166, kurziv dodan)

Ovaj ulomak je vrlo indikativan jer se u njemu naznačuje smjer u kojem će Perry razvijati svoju argumentaciju, jer u njemu se navodi glavni izvor problema koji je prisutan u argumentu iz znanja, a to je pogrešna pretpostavka o sadržaju vjerovanja koje Mary ima o svom iskustvu. Ovom ćemo se problemu vezanom za sadržaj vjerovanja tek kasnije vratiti; kako bi razumjeli zašto on smatra da fizikalisti ne mogu razriješiti gordijski čvor argumenta iz znanja, morat ćemo prvo proučiti njegovo shvaćanje fenomenoloških pojmova. Dakle, u svrhu rasprave razlikovat ću dvije osnovne dimenzije Perryjeve teorije, kojima ću u ovom uvodnom izlaganju zasebno pristupiti - prva je ona *konceptualna*, a druga *logičko – semantička*. Postoji više razloga za odvajanje ovih dviju tema. Kao prvo, nema smisla govoriti o vjerovanjima koja imamo o našim mentalnim stanjima ako ne posjedujemo adekvatno razumijevanje pojmova kojima se služimo za njihovo izražavanje, jer će istinitost vjerovanja nužno ovisiti o značenju upotrebljenih pojmova. Drugo, Perry svoju teoriju izlaže u vidu jednog sistematičnog sustava, pa vjerujem da će se ona i kao cjelina, ali i u vidu njezinih sastavnih teza i ideja bolje razumijeti ako prvo odvojimo ove dvije tematske razine, barem za potrebe ovog uvodnog dijela rasprave. Prvo ćemo predstaviti ovaj konceptualni dio rasprave u kojem Perry iznosi svoje shvaćanje fenomenoloških pojmova, i objašnjenje načina na koji se oni razlikuju od teorijsko - deskriptivnih (ili “fizičkih”) pojmova. Prije nego se okrenemo proučavanju ovih epistemičkih problema, započnimo sa kratkim prikazom Perryjevih metafizičkih ideja te njegovim općim shvaćanjem fizikalizma.

Perry ne daje mnogo prostora problemu definicije fizičkog, navodeći samo Feiglovu definiciju prema kojoj su fizički entiteti “tipovi, pojmovi i zakoni koji su dostatni za

objašnjenje i predviđanje inorganskih procesa”. Fizički pojmovi obuhvaćaju teorijsko – znanstvene pojmove, kao i termine intersubjektivnog jezika kojim se služimo u svakodnevnom funkcioniranju. Nije potrebno da se dulje zadržavamo na ovom problemu, jer – kao što je i Perry primijetio – ono što fizički pojmovi obuhvaćaju važnije je od onoga što *ne* obuhvaćaju (Perry 2001, 29).

Ostavljajući po strani problem definiranja fizičkog, pogledajmo kako Perry vidi metafizičku relaciju ili odnos između fizičkog i mentalnog. On piše:

Focusing on our experiences and mental states and asking the question of what sort of things they might be is something we may do for the first time in an introductory philosophy class— perhaps reading Descartes’ Meditations. It does not seem that we are encountering our own brains’ states. But that does not mean that if one is antecedently convinced that mental states are states of the brain, dwelling on what it is like to have experiences should persuade one to give up that view or to deny, as some physicalists think they must, that experiences and their subjective characters have a straightforward and robust existence (Perry 2001, 26)

Vraćajući se na gornji ulomak, možemo primijetiti da Perry odbacuje ekstremne oblike redukcionizma (u koje spada i Dennettov eliminativizam), budući da prihvaća egzistenciju subjektivnih iskustva, odnosno njihovih subjektivnih karaktera; drugim riječima, vidimo da će Perry argumentirati za nekakav oblik redukcionizma koji ne negira postojanje kvalija (u kritičkom dijelu rada ću detaljnije analizirati i usporediti ova dva materijalistička programa). Drugo, Perry započinje svoj argument sa ispitivanjem zdravorazumskih ideja, ne negirajući njihovu važnost ili relevantnost, sve dok se ne dokaže suprotno. Ako neke zdravorazumske ideje o iskustvima prežive proces filozofskog ispitivanja u sklopu teorije koju on zagovara, onda se one trebaju prihvatiti kao istinita (ili u svakom slučaju plauzibilna) objašnjenja prave prirode naših mentalnih stanja.

Perry govori o mentalnim stanjima (iskustvima), ali i njihovim subjektivnim karakteristikama (kvalijama) kao o *aspektima* fizičkih stanja mozga. Primjerice, biti u mentalnom stanju boli ne znači ništa drugo nego imati mozak koji je u određenom stanju; vrijedi i obrnuto, pa su stoga fizička stanja mozga aspekti mentalnih stanja. Isto tako je i bilo kakav mentalni proces ili svojstvo identično nekom fizičkom procesu ili svojstvu (Perry 2001, 36 - 7). Perry dakle zagovara ne samo identitet tipa, već i primjerka. Razlog zbog kojeg smatram da se važno nakratko zadržati na spomenutom terminu „aspekta“ jest zato što njegova upotreba Perryju omogućava uspješno balansiranje između zamki dualizma i eliminativizma: s jedne strane on

može tvrditi da su iskustva ništa drugo nego fizička stanja, a s druge strane istovremeno prihvatiti realnost fenomenološkog iskustva, koje je intrinzično subjektivno. Prije nego što nastavimo, samo jedna terminološka napomena: Kako bi se u to uvjerali, dovoljno je proučiti slijedeći ulomak u kojem Perry opisuje narav subjektivnog iskustva:

Given that subjective aspects are physical aspects, they can be in principle observed, discussed, and written up in textbooks. So people can learn about the subjective characters they have never had. They can know, of subjective characters they have never experienced, that they are the subjective characters normally associated with certain kinds of experience, such as seeing red. All of this does not mean that the antecedent physicalist needs to deny that a person in this position, such as Mary, learns something new when she does finally experience the subjective character in question. (Perry 2001, 149 – 50)

Perry kvalifikaciju nekog iskustva naziva njegovim *subjektivnim karakterom*, a to je dakle svojstvo koje se može opisati kao „kako je to biti“ u nekom stanju, kao što je osjećaj boli ili užitka, ili osjet crvene boje u slučaju kojeg mi razmatramo (Perry 2001, 39). Kako bi naglasili specifičnost subjektivnog iskustva o kojem Perry raspravlja treba imati na umu da subjektivni karakter nije identičan perceptivnim utiscima ili osjetima putem kojih dobivamo informacije o vanjskim objektima, već se jednostavno radi o svojstvima iskustva, odnosno mentalnog stanja u kojem se nalazimo kada percipiramo neki objekt (Perry 2001, 46). Imati neko iskustvo (biti u nekom mentalnom stanju) je jedna vrlo zanimljiva i zapravo fascinantna činjenica, ali ona se ne može izjednačiti sa percepcijom u ovom užem smislu kojeg smo maloprije naveli, kao ni u širem smislu, ako subjektivnost iskustva shvatimo analogno činu nekakvog unutarnjeg percipiranja naših osjeta (Ibid, 47 – 8). Štoviše, ne samo da se iskustvo razlikuje od percepcije, već se i različite epistemičke veze koje možemo tvoriti prema iskustvu trebaju jasno razlikovati od njegovog subjektivnog karaktera:

We have experiences, and it is like something to have them. To have them is not to know anything about them or think about them or be conscious of them or be aware of them. It is simply to have them. But having them puts us in a position to attend to them, be aware of them, think about them, know things about them, form concepts of them, and so forth. Our experiences are epistemically accessible to us. (Perry 2001, 48)

Imati iskustvo različito je od znanja o iskustvu, odnosno razmišljanja o njemu, obraćanju pozornosti na njegovo pojavljivanje, formiranje pojmova o njemu, itd; to je jednostavno bivanje u nekom stanju. Iako se može učiniti da ovo predstavlja problem za fizikalizam, ubrzo ćemo uvidjeti da to nije slučaj, posebice ako uzmemo u obzir da je subjektivni karakter fizičko svojstvo, odnosno da je iskustvo fizičko stanje mozga. Jednostavno rečeno, imati iskustvo za Perryja znači ništa drugo nego nalaziti se u određenom fizičkom stanju, o kojem možemo nešto znati, formirati pojmove o njemu, biti svjesni kada se pojavljuje, zamišljati kako je biti u njemu, itd. Prije nego što se okrenemo razmatranju ovog konceptualnog problema epistemologije iskustva, mislim da bi radi jasnoće i preglednosti bilo korisno objediniti sve dosad rečeno o Perryjevoj teoriji u dvije teze:

(Metafizička teza - MT): Subjektivni karakter Q identičan je nekom fizičkom svojstvu P.

(Epistemička teza - ET): Postoji epistemička razlika između Q i P.

U najopćenitijim crtama, Perry razlikuje dva osnovna „načina“ spoznaje: prvi je *ne-subjektivni* (ili objektivni) a drugi *subjektivni* način spoznaje (termin pod navodnicima treba razumijeti ne kao nekakav skup uvjeta ili kriterija koji se mogu analizirati, već kao nekakvu općenitu proceduru istraživanja i opisivanja mentalnosti; Ibid, 56). Ova je distinkcija usko povezana sa onom Humeovskom epistemološkom podjelom između razuma i iskustva (osjećaja) kao dva glavna izvora spoznaje, koju Perry preuzima kako bi svoje rješenje epistemičkog problema smjestio u pravilni kontekst i povezo ga sa svojim metafizičkim stavovima. Perry od Humea preuzima i njegov pojam *ideje*, koja kao apstraktni mentalni objekt koji povezuje impresije (osjete) i misli predstavlja ključni element za objašnjavanje novog znanja od Mary:

That is, it seems that one is bringing the experience under concepts, including concept "smells like *this*", where the "this" does not refer to the sensation or the experience itself, but our reproduction of it in memory and imagination – not the impression, but the Humean idea." (Perry 2001, 158)

Za Humea ideja kojom misaono reprezentiramo neki osjetilni predmet zapravo predstavlja skup različitih jednostavnih ideja, kao što su boja, miris, oblik, itd., između kojih tvorimo a priori nužne veze putem zajedničke asocijacije. Taj se proces događa svaki put kada zamišljamo neki predmet, ili ga se prisjećamo. Iako je osjetilni predmet u mislima

predstavljen kao odnos (relacija) između tih jednostavnih ideja, njih treba odvojiti od osjeta ili utisaka o nekom predmetu koje dobivamo putem osjetila (Morris i Brown 2017).

Ideja ima osjetilnu ili ne – epistemičku osnovu (mentalna slika ili predodžba koju imamo u glavi), ali i epistemičku ili kognitivnu osnovu koja omogućuje različite načine njezinog mentalnog reprezentiranja, kao što je to slučaj sa apstraktnijim pojmovima o kojima možemo razmišljati, ali koji nisu povezani sa nikakvim subjektivnim karakterom. Ove različite vrste ili sposobnosti mentalnog procesuiranja uključuju zamišljanje, prepoznavanje ili prisjećanje impresije (mentalne slike) koja konstituira, dakle, njezinu iskustvenu ili ne – epistemičku osnovu. Perry koristi ovu specifičnost Humeovske ideje kako bi istaknuo da Mary za vrijeme boravka u sobi ne može, između ostaloga, zamišljati crvenu boju, jer još nije imala iskustvo crvene boje, odnosno nije se našla u odgovarajućem mentalnom stanju (Perry 2001, 157). Iako je posjedovala znanje o svim fizičko – funkcionalnim činjenicama o stanju mozga u kojem se nalaze subjekti kada vide crvenu boju, kao i svim ostalim unutarnjim i vanjskim fizičkim procesima koje dovode do njegovog nastanka, ovo znanje nije uključivalo posjedovanje nikakve Humeovske ideje crvene boje. Imati Humeovsku ideju (crvene) boje ne znači ništa drugo nego biti u stanju identificirati crvenu boju, zamišljati je, ili prisjećati se njezinog izgleda. Sve te sposobnosti predstavljaju jedan oblik mentalnog *demonstriranja*, putem kojeg subjekt postaje svjestan svog iskustva i može na neki način ukazati na njega „iznutra“, na sličan način na koji možemo ukazati prstom na neki predmet „izvana“ koji je u našoj bližoj ili daljnjoj okolini:

One key to learning to recognize sensations is to engage our memories and imaginations at the time we have the experience. There is a wide range of cases. Color sensations are probably among the easiest for normally sighted people to imagine, recognize and remember names of. In the case of a smell, we are likely to be much better at remembering whether we liked it or not than to being able to reproduce it in the imagination the way we often can with a color. In all of these cases, there seems to be a *phenomenon of attending* to the experience and noticing things about it, including one's own reaction, situation in which it arises, and so forth. (Perry 2001, 157 – 8; kurziv dodan)

Dakle, ovaj fenomen demonstriranja ili „ukazivanja“ na subjektivni karakter iskustva je ono što Mary čini kada kaže: „ovako je vidjeti crvenu boju“, gdje se demonstrativni termin „ovako“ referira na Humeovsku ideju crvene boje. Perry govori i o pojmu *prepoznavanja*, budući da je znati kako je to vidjeti crvenu boju isto što i znati prepoznati kada imamo

određeno iskustvo, a na temelju toga i usporediti ga sa ostalim tipovima iskustva. Brian Loar govori o prepoznavanju kao dispoziciji grupiranja ili povezivanja različitih objekata zajedno, na temelju njihove međusobne sličnosti (Loar 1990, 87). Slijedeći Loara, Perry priznaje da je "novo" znanje od Mary samo prepoznavanje ili identificiranje, i dodajući da se ono vrši demonstrativno, dakle pomoću demonstrativnih termina, on ga naziva *demonstrativnim* ili *rekognicijskim* znanjem. Budući da Mary nakon izlaska iz sobe koristi demonstrativni termin kako bi opisala svoje iskustvo, mislim da bi bilo korisno ukratko pojasniti razliku između demonstrativnih termina i indeksikalija, a Perry unosi par originalnih zamisli u ovu distinkciju.

Indeksikalije su lingvistički izrazi čiji predmet označavanja varira ovisno o kontekstualnim uvjetima, dakle njihovo značenje nije definitivno određeno (Georgi 2015). Najpoznatija vrsta indeksikalije je izraz "ja", koji neovisno o kontekstualnim uvjetima uvijek ima jedno te isto značenje, jer se odnosi na subjekt koji ga izriče. Prateći Kaplanovu terminologiju, indeksikalije "ja" ili npr. "danas" se nazivaju *čistim* indeksikalijama, kako bi ih se razlikovalo od demonstrativnih termina ili indeksikalija kao što su "ovo" ili "ono", koji se nazivaju *pravim* demonstrativnim terminima (Ibid, 1). Perry u svojoj klasifikaciji razlikuje izraze koji samo *opisuju* neko stanje stvari (ali se ne referiraju na nikakav pojedinačni predmet) od onih indeksikalija kao što su demonstrativni termini koji se ujedno i referiraju na neki singularni (pojedinačni) predmet, ali tako da ga reprezentiraju na određeni način (Perry 1997, 6).

Pojam „ovako je vidjeti crvenu boju“ koji čini sadržaj novog demonstrativnog vjerovanja ili znanja razlikovat će se od *teorijsko – deskriptivnih* pojmova koje je Mary imala o crvenoj boji prije izlaska iz sobe, jer oni opisuju samo onaj ne – subjektivni aspekt iskustva:

Given that subjective aspects are physical aspects, they can be in principle observed, discussed, and written up in textbooks. So people can learn about the subjective characters they have never had. They can know, of subjective characters they have never experienced, that they are the subjective characters normally associated with certain kinds of experience, such as seeing red. All of this does not mean that the antecedent physicalist needs to deny that a person in this position, such as Mary, learns something new when she does finally experience the subjective character in question. (Perry 2001, 149 – 50)

Pojam kojim opisujemo ovaj ne – subjektivni aspekt iskustva Perry naziva Q_R , i očito je da Humeovska ideja ne može biti njegov sastavni dio. Po pretpostavci argumenta iz znanja, ništa ne sprječava Mary da sazna Q_R još za vrijeme boravka u sobi. Primjerice, ona će znati da ljudi

u normalnim okolnostima imaju Q_R kada vide crvenu boju. Iako Mary zna sve fizičke činjenice o Q_R , izgleda da svejedno saznaje nešto novo kad izađe iz sobe i po prvi put ugleda crvenu rajčicu ili crveni hidrant: ona tada saznaje kako je to vidjeti crvenu boju, što znači da je njezino deskriptivno znanje o Q_R kojeg je imala dok je boravila u sobi bilo nepotpuno, jer je cijelo vrijeme postojalo nešto o Q_R za što ona nije znala, a što se nije moglo opisati pomoću intersubjektivnih termina i pojmova koji opisuju fizičke, funkcionalne, relacijske i ostale psihološke činjenice:

So Mary knows that Q_R is involved in seeing red in normal circumstances. She knows that it is also an aspect of some illusory or deceptive experiences that are not cases of seeing red things. She may know a lot of experiments that have been conducted to isolate Q_R (...) None of this means that she knows what it's like to have experiences with these subjective characters... (Perry 2001, 99)

Dakle, epistemičku razliku u (ET) sada možemo jasno definirati kao razliku između deskriptivnog i demonstrativnog znanja, koji se ne razlikuju metafizički, već samo relativno, jer se i deskriptivni i demonstrativni termini referiraju na jedna te ista fizička stanja, odnosno svojstva, ali na različiti način. Kako bi se u to uvjerali, sada se okrećemo drugom, semantičkom dijelu rasprave, u kojem ćemo analizirati različite vrste sadržaja na kojeg se referiraju vjerovanja koja Mary ima o svom iskustvu.

Perry nas poziva da usporedimo dva vjerovanja koja Mary ima o svom iskustvu prije i nakon izlaska iz sobe:

- (1) Q_R je kako je vidjeti crvenu boju.
- (2) $Ovako_i$ je vidjeti crvenu boju.

Termin „ $ovako_i$ “ se referira na subjektivni karakter iskustva iz subjektivne perspektive, dok se Q_R pojam referira na ne – subjektivni aspekt subjektivnog karaktera, dakle na njegove fizičke činjenice. Budući da se prvo vjerovanje bavi deskriptivnim ili teorijskim znanjem, a drugo demonstrativnim znanjem subjektivnog karaktera crvene boje, ova će se dva vjerovanja morati razlikovati i u pogledu sadržaja, koji predstavlja skup uvjeta koji moraju vrijediti kako bi neko vjerovanje bilo istinito. Propozicijski sadržaj je apstraktni objekt koji reprezentira neki predmet, događaj, stanje stvari, itd., pa će recimo neko vjerovanje biti istinito samo ako se njegov propozicijski sadržaj referira na *to i to* (to su jedini uvjeti istinitosti za propozicijski sadržaj vjerovanja). Sada, problem je u tome što su vjerovanja (1) i (2) ista u pogledu propozicijskog sadržaja, jer se oba referiraju na jedan te isti fizički fenomen, odnosno fizičko

svojstvo (subjektivni karakter iskustva). Ako ne zaboravimo da se ona ipak razlikuju u tome što se u njima koriste različiti pojmovi za opisivanje tog subjektivnog karaktera, kako objasniti tu razliku semantički/referencijalno? Perry nudi rješenje uvođenjem tzv. *refleksivnog* sadržaja, koji predstavlja proširenje propozicijskog sadržaja (Perry 2001, 122 - 132). Osnovna zamisao je da sadržaj ima različite razine određenosti, koji ne ovise samo o činjenicama koje se vežu uz neki propoziciju, već i tome koji se *kontekstualni uvjeti* fiksiraju kao određujući faktori istinitosti propozicije (Ibid, 125). Dakle, uvjeti istinitosti neće uključivati samo ono na što se sadržaj vjerovanja referira u užem smislu (predmet referiranja), već i – pojednostavljeno rečeno – *način* na koji se sadržaj referira na svoj predmet. Ovi kontekstualni uvjeti nisu striktno zadani, već proizvoljno odabrani dodatni faktori istinitosti koji sačinjavaju sadržaj neke propozicije, odnosno određuju njezinu istinitost. Primjerice, istinitost vjerovanja: „Danas pada kiša“ ovisi o vrlo precizno određenim fizičkim uvjetima i procesima, kao što kondenzacija, sublimacija, precizno određene razlike u temperaturi i vlažnosti u određenim područjima atmosfere, itd., ali možemo izdvojiti i dodatne kontekstualne uvjete koji moraju vrijediti za istinitost ovog vjerovanja, kao što je primjerice, činjenica da ja sada kroz svoj prozor promatram kako vani kiši; ovu činjenicu možemo uvrstiti u sadržaj vjerovanja ako želimo, ali ne nužno.

Isto tako, demonstrativni termin kojeg Mary koristi u (2) referira se na fizičko stanje (svojstvo) mozga, ali na način da se ono opisuje iz subjektivne epistemičke perspektive, pa će ovaj specifični kontekst unutarnjeg demonstriranja na subjektivni karakter imati presudnu ulogu u konstituiranju sadržaja tog vjerovanja. S druge strane, istinitost vjerovanja (1) se može odrediti pozivanjem isključivo na fizičke činjenice iz ne – subjektivne perspektive; opisi koji uzimaju u obzir subjektova unutarnja stanja, njegovo shvaćanje, doživljavanje i razmišljanje o iskustvu nisu relevantni za istinitost ovog vjerovanja na toj razini sadržaja. Sadržaj u (2) koji uzima u obzir ovaj subjektivni čin unutarnjeg ukazivanja na iskustvo (koje se vrši upotrebom sposobnosti prepoznavanja, zamišljanja i prisjećanja Humeovske ideje) Perry naziva *refleksivnim* sadržajem te njega razlikuje od propozicijskog ili „tematskog“ sadržaja koje uzima u obzir samo ono na što se referira, ono o čemu je vjerovanje (Perry 2001, 147 – 8). Sve ovo ne znači da se sadržaj u (1) može odrediti *samo* na propozicijskoj, a sadržaj u (2) na refleksivnoj razini, već da se (1) i (2) razlikuju ako uzmemo u obzir refleksivne uvjete istinitosti za bilo koje od ta dva vjerovanja, a za drugo ih ignoriramo; poanta je da se sadržaj bilo kojeg vjerovanja treba shvatiti na fleksibilan, ali i kompleksan način, i ovisno o tome za koje uvjete odredimo da ulaze u njega, imat ćemo različite vrste sadržaja. Pitanje da li vjerovanje ima samo jedan sadržaj koji varira, ili više njih nije bitno istražiti, jer ono što je

najvažnije je da se uvjeti istinitosti mogu mijenjati ovisno o tome kojim činjenicama dajemo prednost, a koje odbacujemo. Dakle, kada promatramo neki crveni objekt tako da prstom pokazujemo na njega i kažemo: „Ovo je crvena boja“, onda se na svojstvo crvenosti možemo referirati na dva različita načina. Kao prvo, ova tvrdnja može biti istinita ako je crvena boja crvena, odnosno ako se na objektu kojeg pokazujemo instancira svojstvo crvenosti; dakako, ovo shvaćanje neće pomoći slijepoj osobi da razumije pravo značenje naših riječi. Ali ako dopustimo da kontekst varira, onda možemo doći do demonstrativnog shvaćanja tvrdnje koju izričemo, prema kojem će ona biti istinita ako je objekt *na kojeg ukazujemo* crven (Perry 2001, 141 - 2). Refleksivni sadržaj čini (1) istinitim vjerovanjem akko je porijeklo Q_R pojma subjektivni karakter iskustva crvene boje: naime, Mary saznaje za ovaj pojam putem komunikacijskog lanca kojim se prenose fizičke informacije, a čiji je prvi začetnik vjerojatno bio netko tko je imao subjektivno iskustvo; ipak, u postupku ovog prenošenja fizički aspekt iskustva postao je odvojen od onog iskustvenog ili fenomenološkog aspekta samo kontingentno, kao što ćemo sada vidjeti. Prema refleksivnim uvjetima istinitosti (2) je istinito vjerovanje akko je čin unutarnjeg demonstriranja o subjektivnom karakteru iskustva crvene boje (Ibid, 148). Nakon što izađe iz sobe Mary će, osim (2), moći formirati i slijedeće vjerovanje:

(3) $Q_R = \text{ovako}_i$

Propozicijski sadržaj ovog vjerovanja isti je kao i onaj u (1) i (2) te nam stoga ne može pomoći da razumijemo kako Mary dolazi do novog znanja o subjektivnom karakteru crvene boje, jer ne uzima u obzir njezino iskustvo. Ali ako pogledamo njegov refleksivni sadržaj, onda ćemo jasno vidjeti kako je to moguće: (3) je istinito akko je čin unutarnjeg demonstriranja o porijeklu pojma Q_R za kojeg Mary saznaje u sobi. Dakle, nakon što izađe iz sobe, Mary će uvidjeti da je njezino novo znanje o onom istom subjektivnom karakteru za kojeg je znala otprije, iako ga je tada mogla opisati samo fizički – funkcionalno! Njezino je demonstrativno znanje koje može izraziti sa (2) samo kontingentno različito od (1), budući da se ta razlika temelji na privremenoj nepovezanosti fizičkih i vizualnih informacija o crvenoj boji. Nakon što vidi crvenu boju, ona će povezati svoje novo iskustvo sa onime što je otprije znala o crvenoj boji, pa će za nju postati nemoguće razmišljati o crvenoj boji kao o nečemu što je različito od onoga što vidi kada promatra neki crveni predmet.

IV. IZMEĐU STVARNOSTI I ILUZIJE – KRITIČKI OSVRT

“Words have no power to impress the mind without the exquisite horror of their reality”. - E.

A. Poe, The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket

Kao što sam prije napomenuo, smatram da je Dennettova eliminativistička pozicija fundamentalno neuskladiva sa Perryjevom antiredukcionističkom strategijom. Svoje izlaganje bih htio započeti tako da prvo nešto kažem o fizikalističkim idejama i tezama koje Dennett i Perry zastupaju, budući da će nam prikaz tih razlika pomoći u formiranju jasnije i cjelovitije slike o njihovim različitim konceptualizacijama fenomenološkog sadržaja.

Čini se da obojica prihvaćaju funkcionalističko objašnjenje uma, barem u općim crtama. U skladu sa tim gledištem, oni smatraju da naša mentalna stanja imaju stvarnu i neizostavnu kauzalnu ulogu u reguliranju naših reakcija na vanjske podražaje i proizvodnju različitih obrazaca ponašanja. Kao što smo vidjeli, Dennett govori o dispozicijskim stanjima koja proizlaze iz diskriminacijskih stanja mozga (mehaničkih svojstava mozga, odnosno neurona i njihovih međusobnih sinaptičkih veza, itd.), a ta diskriminacijska svojstva mozga bivaju uzrokovana od strane vanjskih, fizičkih objekata (predmeta) u svijetu (Dennett 1991, 372 – 3). Ako se fokusiramo na vizualna iskustva predmeta i tvrdnje koje ih opisuju, onda je jasno da su boje predmeta kako se nama reprezentiraju diskriminacijska stanja mozga, iako su to objektivno govoreći ništa drugo nego fizička svojstva reflektirajućih površina (Dennett 1991, 373). Kao i Dennett, Perry također izlaže više – manje poznatu priču o kauzalnom putu perceptivnih informacija, od vanjskih objekata i njihovih fizičkih svojstava, preko senzornog aparata, pa sve do centara u mozgu u kojima se te informacije obrađuju pomoću viših kognitivnih procesa (Perry 2001, 140).

Ipak, razlika između njihovih pozicija očituje se u tome što Dennett ne samo da prihvaća činjenicu da su mentalna stanja fizička stanja mozga koja *imaju* određenu funkciju u reguliranju verbalnog i ne – verbalnog ponašanja, već sam mentalni sadržaj objašnjava *kao* funkciju koja povezuje ulazne i izlazne informacije nekog sustava. Preciznije rečeno, za njega su mentalna stanja samo teorijske konstrukcije koje nam pomažu u proučavanju i analiziranju reakcija na vanjske podražaje. Mi nemamo iskustva, misli i osjećaje u zdravorazumskom smislu - sve te vrste mentalnih stanja postoje, ali samo kao dispozicije za ponašanje, uzrokovane fizičkim svojstvima, stanjima i procesima. Pojednostavljeno rečeno, Dennett

kombinira funkcionalizam sa bihevizmom kako bi došao do svog antirealističkog stava - smatram da upravo u ovom filozofskom spoju leži sva kontroverznost njegovog filozofskog projekta, uključujući i intuitivnu neprivlačnost njegovih ideja na koju se fokusiraju njegovi kritičari. Mislim da je glavni nedostatak Dennettovog prijedloga njegovo neuvjerljivo nagovaranje na prihvaćanje krajnje neintuitivne ideje prema kojoj kvalije ne postoje, već samo unutarnja funkcionalna stanja i vanjski obrasci govora i ponašanja. Mislim da je ovo pogrešno, jer se kvalije ne mogu objasniti samo kao nekakve dispozicije za ponašanje, koliko god kompleksno i sofisticirano bilo objašnjenje koje se oslanja na takvoj zamisli. Primjerice, analizirajući Dennettovu metodu istraživanja svjesnih iskustava Bruce Mangan zaključuje da ona u konačnici ne uspijeva, jer se ne bavi *stvarnom* fenomenologijom iskustva, već filozofskim apstrakcijama koje se uzimaju kao temelj njezinog empirijskog proučavanja. Mangan dakle kritizira Dennettov antirealistički stav prema kojem su sadržaji svijesti (zajedno sa njom samom!) samo teorijski konstrukti ili apstrakcije (kao što su, primjerice, crne rupe ili geni), smatrajući da fenomenologija iskustva ne može biti samo skup teorijskih entiteta, već stvarnih svojstava koja postoje u svijetu (Mangan 1993). Searle ima sličan prigovor Dennettovom antirealizmu u pogledu postojanja fenomenoloških svojstava:

No, you can't disprove the existence of conscious experiences by proving they are only an appearance disguising an underlying reality, because *where consciousness is concerned the existence of the appearance is the reality*. If it seems to me exactly as if I am having conscious experiences, then I am having conscious experiences. (Searle 1997, 112)

Nagel također kritizira Dennettovo stajalište prema kojem je sama svijest (zajedno sa svim njezinim pojavnostima) svojevrsna iluzija (Nagel 2017). Dennett se služi primjerima korisničkih sučelja kao što je radna površina računala, ili ekran (zaslon) mobilnog uređaja kako bi istaknuo svoju zamisao prema kojoj je svjesno iskustvo korisnička iluzija, nastala dugim procesom evolucijskog razvoja, a o čijim temeljnim „mehaničkim“ procesima prosječan korisnik ne zna ništa, jer takvo znanje nije ni potrebno za uspješno ovladavanje i služenje njima.

Dennett se odlučuje za „odozdo prema gore“ pristup proučavanju svijesti, oslanjajući se na znanstvene činjenice i podatke iz najrazličitijih područja, kao što je (evolucijska) biologija, kemija, fizika, neuroznanost, računalna znanost, sociobiologija, itd., ali osobno mi se čini da su njegovi zahtjevi previše ambiciozni. Problem je u tome što ne samo da nemamo potpunu funkcionalnu sliku fizičkih mehanizama svijesti, nego ni ne znamo u kojem bi dijelu mozga

ona uopće mogla nastati. Empirijski gledano, Dennettov zaključak da su kvalije iluzorna svojstva iskustva jednostavno djeluje neuvjerljivo, i sve znanstvene činjenice koje iznosi nisu dovoljne za njegovo dokazivanje (ovo je prva stvar koju sam htio naglasiti, ali detaljnijoj razradi ovdje nije mjesto, jer bi to zahtijevalo i posebnu analizu problema svijesti kojim se ne bavim u ovom radu). Mislim da postoji mogućnost usklađivanja ovih dviju suprotnih tvrdnji o postojanju i nepostojanju kvalija, i vjerujem da Perry nudi jedno moguće rješenje. Ali kako bi se u to uvjerali, mislim da će biti korisno ukratko se osvrnuti na filozofsku razmjenu između Dennetta i Searlea (Searle 1997, 115 – 133).

Searle optužuje Dennetta za negiranje „ontološke subjektivnosti“ iskustva, svojevrsnu „intelektualnu patologiju“ do koje može doći samo ona osoba koja, vođena slijepom vjerom u metodološku objektivnost znanosti, odbija proučavati nešto što se ne može iskomunicirati putem intersubjektivnih termina (Ibid, 114). Searle ustraje u svojoj tvrdnji da postoje intrinzična svojstva iskustva, dok Dennett s druge strane ostaje nepokolebljiv u raskrinkavanju zabluda „qualia freakova“. Izjednačavajući kvalije sa iluzijama, jedino što Dennett može učiniti jest uvesti drugačiji *način razmišljanja* o njima. Kao što smo vidjeli, upravo to on i tvrdi, smatrajući da iskustvo ima neki kvale ako i samo ako subjekt *sudi (prosuduje)* da njegovo iskustvo ima taj kvale (Dennett 1988, 392). Mislim da je ovakvo razumijevanje kvalija pogrešno, jer ono može samo pokazati da kvalije (ako postoje) moraju biti nekakvi logičko – empirijski konstrukti *određene* vrste, odnosno funkcionalna, dispozicijska, ili druga informacijska svojstva (Ibid, 384), što znači da ne mogu postojati kao subjektivna, intrinzična svojstva iskustva. Dakle, eliminativizam (barem u onom obliku u kojem ga Dennett zastupa) ne tvrdi da kvalije ne postoje per se, već nekakvom analitičkom metodom redukcije pokušava dokazati da zdravorazumske (i klasične filozofske) predodžbe o kvalijama jednostavno nemaju nikakvog čvrstog uporišta. Ali ovaj potez omogućuje nekome kao što je Searle da tvrdi da Dennett daje samo objašnjenje *fizičkih* mehanizama svjesnih iskustava, pa se samim time ne bavi njihovom temeljnom *naravi*. Dakle, on izokreće Dennettovu ideju naopačke, tvrdeći da kvalije kao intrinzična svojstva iskustva ne mogu biti identična fizičkim svojstvima. S druge strane, problem sa Searleovim shvaćanjem je da ako tvrdimo da iskustva i njihova svojstva postoje kao intrinzična, subjektivna svojstva koja se ne mogu opisati fizičkim terminima, onda nije jasno o čemu govorimo, pa bi nam netko poput Dennetta sasvim opravdano mogao prigovoriti da imamo nejasne intuicije, ili čak da su naše tvrdnje besmislene. Jasno je da se radi o jednom teškom, ali i vrlo zanimljivom problemu odlučivanja između intuicijskih predodžbi i znanstvenih (empirijskih) činjenica o naravi mentalnih stanja. Iako bih se priklonio na stranu onih koji tvrde da su kvalije stvarna,

intrinzična i neopisiva svojstva iskustva, ne znam zašto ne bi bilo moguće na temelju ovih intuicija zasnovati teoriju uma koja bi ujedno bila empirijski plauzibilna, ali i logički koherentna, čvrsta i uvjerljiva.

Iako bi se Perry složio sa Searleom da iskustva i njihova svojstva zaista postoje, on također suštinski ne odvajava ovaj ne – epistemički aspekt iskustva od onog epistemičkog, i možda zato (po mom mišljenju) njegova teorija može pomoći u premošćivanju ovog jaza između dvaju naizgled suprotnih pretpostavki o naravi svjesnih iskustava koje Dennett i Searle zastupaju.

Mislim da Perryjeva teorija nudi jasne odgovore (ili barem naznake odgovora) na ovaj odnos između unutarnjeg (subjektivnog) i vanjskog (objektivnog) načina reprezentiranja fizičkih činjenica. Kako se meni čini, jedini način rješavanja ovog problema leži u prihvaćanju mogućnosti različitog reprezentiranja fenomenološkog sadržaja, i kao što smo vidjeli, to je ideja koju Perry zastupa. Perryjeva mi teorija djeluje uvjerljivije jer pokazuje kako je moguće tvrditi da subjektivna svojstva iskustva postoje, ali da su opet identična fizičkim svojstvima mozga. Ali iako su kvalije identične fizičkim svojstvima, moguće ih je reprezentirati i subjektivno pomoću reflektivnog sadržaja, a time se izbjegava eliminativizam Dennettovog tipa. Perry ne negira postojanje fenomenološkog sadržaja i spreman je prihvatiti kontingentnu različitost kvalija i fizičkih svojstava, ali samo u kontekstu različitih mogućnosti reprezentiranja sadržaja (Perry 2001, 26). Perryjevo razlikovanje dvaju glavnih načina reprezentiranja jednog te istog sadržaja ne nalazimo kod Dennetta koliko je meni poznato, jer njega epistemička pretpostavka o objektivnosti mentalnog sadržaja onemogućava da uvidi da se on može reprezentirati i subjektivno. Perryjeva teorija nudi uvjerljiv prikaz epistemičkog prijelaza fizičkog u demonstrativno (fenomenološko) znanje iskustva, i iako se bavi logičkom analizom zdravorazumskih ideja o svjesnim iskustvima, ona nikako ne odustaje od zahtjeva za empirijskom plauzibilnošću: njegovo opisivanje sustavnog i međusobno zavisnog protoka informacija od percepcije sve do viših kognitivnih procesa (i obrnuto) ne može se nikako nazvati naivnim ili netočnim te predstavlja – kako se meni čini – dobar općeniti prikaz našeg svakodnevnog funkcioniranja (vidi Perry 2001, 117 - 143). Iako bi Dennett možda i prihvatio određenu privlačnost, pa možda čak i točnost Perryjevih epistemoloških ideja, on će zasigurno kritizirati njegovu ideju postojanja tog ne – epistemičkog aspekta iskustva kao filozofski utopizam, ostatak nekakve kartezijanske romantične intuicije o privilegiranosti, odnosno povlaštenosti (subjektivnog) iskustva iz prve ruke.

Iako se slažem sa Perryjem u pogledu postojanja epistemičke razlike između subjektivnog i objektivnog načina reprezentiranja fizičkih stanja i svojstava, mogu vidjeti kako bi netko mogao kritizirati ideju postojanja ovog ne – epistemičkog aspekta iskustva, na temelju

inzistiranja da vodi u dualizam. Osobno ne vidim zašto bi nužno bilo tako: specifičnost subjektivnog karaktera iskustva očituje se u tome što se demonstrativni termin kojim Mary opisuje svoje iskustvo iz subjektivne perspektive ne može reducirati na fizički pojam Q_R , a kako bi dokazali da ova činjenica vodi u dualizam, treba nam neki dodatni logički korak, koji bi postulirao postojanje ne – fizičkih svojstava iskustva. Uostalom, i Perry naglašava da njegov reflektivni sadržaj ima samo svrhu razotkrivanja nedostatnosti „klasičnog“ propozicijskog sadržaja kojeg Jackson koristi u svom argumentu, a koji onemogućava ispravno razumijevanje novog fenomenološkog znanja koje Mary stječe nakon izlaska iz sobe (Perry 2001, 102). Moguće je dakle formirati i dualistički odgovor na argument iz znanja koristeći se Perryjevim reflektivnim sadržajem, i iako bi bilo zanimljivo istražiti takvu liniju rasuđivanja, ona nije otvorena za Perryjevu fizikalističku poziciju. Dakle, iako Perry naglašava da se ne – epistemički aspekt iskustva ne može *analizirati*, ne vidim zašto bi ovo bio problem za rješenje koje on nudi za argument iz znanja (Perry 2001, 46, 48). Ako se prihvati razlika između fenomenološkog i fizičkog znanja, onda se mora tvrditi da Mary nauči nešto novo zato što je *imala* iskustvo kojeg onda može reprezentirati putem Humeovske ideje, a koristeći sposobnosti zamišljanja, prisjećanja i identificiranja prvotnog utiska (impresije). Imati u tom smislu nije isto što i znati. Ovo je osnovna pretpostavka Perryjeve teorije, i iako se ona Dennettu može činiti problematičnom (Dennett 1988, 392, 396), ona po mom mišljenju ne predstavlja problem za fizikalizam.

V. ZAKLJUČAK

Jackson je izvorno osmislio argument iz znanja kako bi dokazao pogrešnost fizikalizma kao metafizičke pozicije (Jackson 1982). U međuvremenu je izdano tisuće i tisuće članaka, knjiga i eseja koji pokazuju kako je Jackson došao do pogrešnog zaključka da Mary nakon izlaska iz crno-bijele sobe dolazi do znanja ne – fizičkih činjenica (sam Jackson je kasnije priznao ovu „ontološku pogrešku“ koju je okarakterizirao kao zamjenjivanje intencionalnih za instancirana svojstva; vidi npr. Jackson 2003). Ali intrigantnost Jacksonovog argumenta ne staje na tome, i čak da prihvatimo da fizikalizam ni na koji način nije ugrožen njegovim zaključkom, čini se da njegova gotovo magična privlačna moć izvire upravo iz one fundamentalne suprostavljenosti misli i iskustva (osjećaja), ili možda preciznije - temelji se na razlici između zdravorazumskih i znanstvenih pretpostavki o iskustvu. Ovu razliku vjerno ilustriraju Dennettova i Perryjeva teorija; prema prvoj iskustvo o kojem se ne može misliti i koje se ne može empirijski dokazati zapravo ne postoji (ili u svakom slučaju predstavlja praznu filozofsku tlapnju), dok se Perryjeva teorija temelji na ideji da imati iskustvo ne znači znati nešto o iskustvu, i stoga ovo dvoje treba jasno razlikovati. Upravo zato Dennett tvrdi da Mary ne nauči ništa novo, dok Perry smatra suprotno; razlika je u načinu filozofskog shvaćanja naravi iskustva, odnosno u različitom shvaćanju fenomenološkog sadržaja. Kao što sam pokušao pokazati, Dennett ne negira postojanje fenomenološkog sadržaja uopće, iako ga izjednačava sa nekakvom vrstom konceptualnog sadržaja o kojem se može misliti. S druge strane, Perry smatra da postoji ne – epistemička osnova iskustva, i upravo zahvaljujući njoj mi možemo imati ideju o iskustvu, što znači da možemo zamišljati, prisjećati se ili prepoznati kada se nalazimo u njemu. Dakako, odvojeno je pitanje da li se distinkcija između Dennettovog i Perryjevog shvaćanja fenomenološkog sadržaja može opisati kao razlika između konceptualnog i nekonceptualnog sadržaja, i to je pitanje koje bi dalje vrijedilo istražiti nekom drugom prilikom, kao i mogućnost da se fenomenološki sadržaj shvati kao reprezentacijski sadržaj iskustva (iako smatram da se određeni oblik tzv. slabog reprezentacionalizma mora prihvatiti, sumnjam da se iskustvo može u potpunosti objasniti reprezentacionalistički; vidi Jackson 2003, 2007). Iako tema ovog rada nije teški problem svijesti, na određenim sam se mjestima morao dotaknuti te teme, posebice u kontekstu govora o Perryjevom činu unutarnjeg demonstriranja ili svjesnog obraćanja pažnje na iskustvo koje se doživljava. Istraživanje značenja termina kao što je „svjesnost“, „pažnja“ ili „introspekcija“

zasigurno zaslužuje posebnu raspravu, kao i sveobuhvatna i iscrpna analiza u kojoj se uspoređuje unutarnji način spoznavanja mentalnog sadržaja opisan ovim terminima sa, primjerice, percepcijom izvanjskih (fizičkih) predmeta. U svakom slučaju, argument iz znanja ostaje nepresušno vrelo filozofske inspiracije, i čini se da će u budućnosti generacije filozofskih entuzijasta u promišljanju njegovih osnovnih postavki i implikacija nastaviti nalaziti intelektualni užitek i zadovoljstvo, iako mi se čini izvjesnim kako će ova iskustva nedvojbeno biti popraćena osjećajem stanovite nelagode, pa možda i frustracije, ako imamo na umu naizgled nepregledne mogućnosti koje ovaj problem otvara.

LITERATURA

Cornman, J. W., Lehrer, K. i Pappas, G. S. 1992. *Problems and Arguments: An Introduction*. Indianapolis/ Cambridge: Hackett Publishing Company.

Churchland, P. M. 1996. The Rediscovery of Light. U: *The Journal of Philosophy* 93 (5): 211 – 228: <http://www.docfoc.com/search/Churchland+-+The+Rediscovery+of+Light>

Churchland, P. M. 1985. Reduction, Qualia, and the Direct Introspection of Brain States. U: *The Journal of Philosophy* 82 (1): 8 – 28:
<http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1352282.files/Churchland%20Reduction%20Qualia%20and%20the%20Direct%20Introspection%20of%20Brain%20States.pdf>

Dennett, D. C. Quining Qualia. U: Marcel, A. i Bisiach, E. ur. 1988. *Consciousness and Modern Science*. Oxford University Press:
<http://www.fflch.usp.br/df/opessoa/Dennett-Quining-Qualia.pdf>

Dennett, D. C. 1991. *Consciousness Explained*. Elektronička knjiga. New York: Back Bay Books / Little, Brown and Company:
[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/\[Daniel_C._Dennett\]_Consciousness_Explained\(BookZZ.org\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/[Daniel_C._Dennett]_Consciousness_Explained(BookZZ.org).pdf)

Dennett, D. C. 2007. What RoboMary Knows. U: Alter, T. i Walter, S. ur. 2007. *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge: New Essays on Consciousness and Physicalism*. Oxford: Oxford University Press, 15 – 31:
<http://www.metaphysicspirit.com/books/Phenomenal%20Concepts%20and%20Phenomenal%20Knowledge.pdf>

Georgi, G. 2015. Demonstratives and Indexicals. *Internet Encyclopedia of Philosophy*.
<http://www.iep.utm.edu/dem-indx/#SH7a>

- Harman, G. The Intrinsic Quality of Experience. U: Tomberlin, J. ur. 1990. *Philosophical Perspectives 4: Action Theory and Philosophy of Mind*. Atascadero, CA: Ridgeview, 31 – 52:
<http://jstor.ffri.uniri.hr/nphproxy.cgi/en/00/http/www.jstor.org/stable/pdf/2214186.pdf>
- Jackson, F. 1982. Epiphenomenal Qualia. U: *The Philosophical Quarterly* 32 (127): 127 – 136: :
<http://philosophyfaculty.ucsd.edu/faculty/rarneson/Courses/FrankJacksonphil1.pdf>
- Jackson, F. Mind and Illusion. U: O'Hear, A. ur. 2003. *Minds and Persons*. Cambridge University Press, 251 – 271:
<http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/consciousness/papers/jackson.pdf>
- Jackson, F. 2007. The Knowledge Argument, Diaphanousness, Representationalism. U: Alter, T. i Walter, S. ur. *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge: New Essays on Consciousness and Physicalism*. Oxford: Oxford University Press, 52 – 65:
<http://www.metaphysicspirit.com/books/Phenomenal%20Concepts%20and%20Phenomenal%20Knowledge.pdf>
- Jackson, F. 1986. What Mary Didn't Know. *Journal of Philosophy* 83 (5): 291 – 295:
<http://jstor.ffri.uniri.hr/nphproxy.cgi/en/00/http/www.jstor.org/stable/pdf/2026143.pdf>
- Jelčić, D. 2013. *Kritika fizikalno – teorijske koncepcije fizikalizma*. Završni rad. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Lewis, D. K. Mad Pain and Martian Pain. U: Block, N. ur. 1980. *Readings in the Philosophy of Psychology Vol. I*. Harvard University Press, 216 – 222:
https://www.quia.com/files/quia/users/dring/Mad-Pain-and-Martian-Pain_Full.pdf
- Lewis, D. K. What Experience Teaches. U: Lycan, William G. ur. 1990. *Mind and Cognition*, 499 – 519: <https://www.repository.cam.ac.uk/bitstream/handle/1810/247198/Lewis-Experience.pdf?sequence=2>

- Loar, B. 1990. Phenomenal States. U: *Philosophical Perspectives*, Vol. 4, Action Theory and Philosophy of Mind, 81 – 108: <http://jstor.ffri.uniri.hr/nph-proxy.cgi/en/00/http/www.jstor.org/stable/pdf/2214188.pdf>
- Lycan, W. G. 2003. Perspectival Representation and the Knowledge Argument. U: Smith, Q. i Jokic, A. ur. *Consciousness: New Philosophical Perspectives*. Oxford: Clarendon Press.
- Lycan, W. G. 2001. The Case for Phenomenal Externalism. *Philosophical Perspectives*, Vol. 15, *Metaphysics*, 17 – 35: <http://jstor.ffri.uniri.hr/nph-proxy.cgi/en/00/http/www.jstor.org/stable/pdf/2676166.pdf>
- Malatesti, L. 2012. *The Knowledge Argument and Phenomenal Concepts*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Mangan, Bruce. 1993. Dennett, Consciousness, and the Sorrow of Functionalism. U: Bachmann, T. ur. *Consciousness and Cognition* 2, 1 – 17 (March 1993): http://www.theassc.org/files/assc/Mangan_1993_DennettConsciousnessAndTheSorrowsOfFunctionalism_ConsciousnessAndCognition.pdf
- McGinn, C. 1996. *The Character of Mind: An Introduction to the Philosophy of Mind*. New York: Oxford University Press:
[www.federaljack.com/ebooks/Consciousness%20Books%20Collection/McGinn%20-%20The%20character%20of%20Mind.%20An%20Introduction%20to%20the%20Philosophy%20of%20Mind%20ed%20\(1996\).pdf](http://www.federaljack.com/ebooks/Consciousness%20Books%20Collection/McGinn%20-%20The%20character%20of%20Mind.%20An%20Introduction%20to%20the%20Philosophy%20of%20Mind%20ed%20(1996).pdf)
- Morris, William E. i Brown, Charlotte R. 2017. David Hume. U: Zalta, Edward N. ur. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University. (<https://plato.stanford.edu/entries/hume/#PriAss>)
- Morris, William E. i Brown, Charlotte R. 2017. Causal Inference: Critical Phase. U: Zalta, Edward N. ur. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford (<https://plato.stanford.edu/entries/hume/#CauInfCriPha>)

- Nemirow, L. 2007. *So This Is What It's Like: A Defense of the Ability Hypothesis*. U: Alter, T. i Walter, S. ur. 2007. *Phenomenal Consciousness and Phenomenal Knowledge: New Essays on Consciousness and Physicalism*: <http://www.metaphysicspirit.com/books/Phenomenal%20Concepts%20and%20Phenomenal%20Knowledge.pdf>
- Nida-Rümelin, M. 2015. Qualia: The Knowledge Argument. U: Zalta, Edward N. ur. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University (<http://plato.stanford.edu/entries/qualia-knowledge/>)
- Perry, J. 1997. Reflexivity, Indexicality and Names. U: Kunne, W., Anduschus, M. i Newen, A. ur. *Direct Reference, Indexicality and Proposition Attitudes*. Stanford, CA: Cambridge University Press. (<https://webfacstaff.sas.upenn.edu/~haroldfs/drawing/indexical/names.pdf>)
- Perry, J. 2001. *Knowledge, Possibility and Consciousness*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Searle, John. 1997. *The Mystery of Consciousness*. New York. The New York Review of Books.
- Stalnaker, R. C. 2008. *Our Knowledge of the Internal World*. New York: Oxford University Press.
- Stoljar, D. 2010. *Physicalism*. London i New York: Routledge.
- Stoljar, D. 2016. Physicalism. U: Zalta, Edward N. ur. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University (<http://plato.stanford.edu/entries/physicalism/>)
- Torin, A. Does Representationalism Undermine the Knowledge Argument? U: Alter, T. i Walter, S. ur. 2007. *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge: New Essays on Consciousness and Physicalism*. Oxford: Oxford University Press, 65 – 78: <http://www.metaphysicspirit.com/books/Phenomenal%20Concepts%20and%20Phenomenal%20Knowledge.pdf>

- Torin, A. The Knowledge Argument Against Physicalism. 2005. U: Fieser, J. i Dowden, B. *Internet Encyclopedia of Philosophy*: <http://www.iep.utm.edu/know-arg/>
- Tye, M. Knowing What It Is Like: The Ability Hypothesis and the Knowledge Argument. U: Preyer, G. ur. 2000. *Consciousness, Color and Content*. MIT Press: <http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/consciousness97/papers/tye/ability.html>
- Tye, M. Representationalism and the Transparency of Experience. U: Sosa, E. ur. 2002. *Noûs*, Vol. 36, No. 1 (Mar., 2002). Wiley, 137 – 51: <http://jstor.ffri.uniri.hr/nph-proxy.cgi/en/00/http/www.jstor.org/stable/pdf/3506107.pdf>